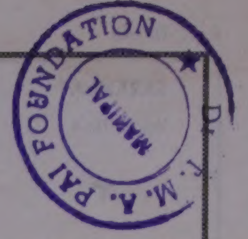
सारस्वत ❊ SARASWAT

Paush - Shigmo - 1917

॥सारस्वत॥

(गोंय सारस्वत समाजाचें त्रैमासिक प्रकाशन)

वर्स ४ पौष - शिगमो - १९१७ अंक ४

एकचाराचें नवें पर्व!

सारस्वत जागृतायेचें पर्व सुरू जालां म्हणपाची गवाय हालींच्या वर्सांनी वयले वयर मेळत रावता. सारस्वतांचें मूळ पीठ आशिल्ल्या गोमंत प्रदेशांत पुर्विल्ल्या गौडपादाचार्य मठांत दोन इतिहासीक सुवाळे हालींच जाले. पयलो सुवाळो आसलो- शिष्यस्विकाराचो. मठाधीश श्रीमद् सच्चिदानंदसरस्वती स्वाम्यांनी शिष्याक संन्यास दीक्षा दिवन श्रीमद् शिवानंदसरस्वती अशें नांव दिलें. त्याच मठांत मठाधिशांचे षष्ठ्यब्दिपूर्तिचो दोळे दिपकावपी सुवाळोय जालो. ह्या दोनूय प्रसंगांचेर सारस्वत समाजाच्या विविध संप्रदायांचे प्रतिनिधी वेगळया वेगळया वाठारांतल्यान श्रीशांतादुर्गा दैवताच्या सान्निध्यांत आशिल्ल्या कवळें परिसरांत एकठांय आयले आनी समाज- संघटना अदीक घट करपाचो संकल्प करून परतले. ह्या सुवाळयाच्या निमित्त्यान श्री काशी मठ संस्थानचे शिष्यस्वामी श्रीमद् राघवेंद्रतीर्थ स्वामी आनी श्री गोकर्ण पर्तगाळ जीवोत्तम मठाचे श्रीमद् विद्याधिराजतीर्थ स्वामी कवळें मठांत पावले आनी समाजांतलो संप्रदायांमदलो भेदभाव सोपून सारस्वत समाज संघटीत जावप ही काळाची गरज आसा असो संदेश दिवन परतले.

गोंयच्या श्री गोकर्ण पर्तगाळ जीवोत्तम मठाचे मठाधीश श्रीमद् विद्याधिराजतीर्थ स्वाम्यानी दिवचलच्या व्यासाश्रसांत चातुर्मास व्रताचें आचरण केल्ल्यान मूळ प्रवाहापसून कुशीन पडिल्लो उत्तर गोंय आनी सिंधुदुर्ग जिल्ह्यांतलो सारस्वत समाज दिवचल मठांत पावलो आनी तांचे मध्य आनी दक्षिण गोंयच्या, तेच भाशेन कर्नाटक आनी मुंबय शारांत रावतल्या समाज-बांधवांकडेन स्नेहसंबंध जुळूंक पावले.

सारस्वत एकतेचे नदरेन ह्यो घडणुको उमेद वाडोवपी आसात आनी हो वावर नव्या संवत्सरांत तितलेच निष्ठेन चालू दवरपाची गरज आसा.

-संपादक

SARASWAT
Vol. IV- No 4

संपादकः
Editor:
चंद्रकांत केणी
Chandrakant Keni

अक्षर-जुळणी आनी मुद्रकः
Typesetters & Printers:
ओमेगा एन्टरप्राइझेस
Omega Enterprises
Vidyanagar Colony, Lane 3
Vidyanagar, Margao (Goa) 403 601

प्रकाशकः
Publisher:
रविंद्रनाथ एस. कामत
Ravindranath S. Kamat
For **Goa Saraswat Samaj**
P. O. Box No 43
Margao (Goa) 403 601

Cover : Shri Mahalaxmi
Mahalaxmi Devasthan Bandora- - Goa

FOR PRIVATE CIRCULATION

अनुक्रम

१. युगमहर्षि श्रीइंदिराकान्ततीर्थ ३

२. श्रीभगवंतालें गीत
कै. वामन रघुनाथ वर्दे वालावलीकार १९

३. Shree Gokarn Partagal Jeevottam Math
P. S. Kamat ३३

४. श्री विजयादुर्गा देवस्थान
विनायक नारायण शेणवी धुमे ४१

५. D. A. Bijoor ४५

६. कुडाळदेशकर गौड ब्राह्मण ज्ञातीचा इतिहास,
व्यंकटेश पा. प्रभू ४९

७. Biggest Natural Cave of Goa Found ५३

All Correspondence to be addressed to :
Goa Saraswat Samaj, "Govinda " Bldg., Panaji (Goa) 403 001
"Saraswat" Magazine, P. O. Box No. 43, Margao (Goa) 403 602

युगमहर्षि श्रीइंदिराकान्ततीर्थ

श्री संस्थान गोकर्ण पर्तगाळी जीवोत्तम मठाच्या परंपरेंतील विसावे मठाधीश श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ यांची चैत्र शु।। ८मी या दिवशी ५४वी पुण्यतिथी आहे त्यानिमित्त एका युगमहर्षिंचा हा अल्प परिचय

श्रीशके १८६४ चित्रभानु (इसवी सन १९४२) मधील चैत्र वद्य सप्तमी (मंगळवार) या दिवशीं मध्यरात्रीच्या वेळी श्री संस्थान गोकर्ण पर्तगाळी जीवोत्तम मठाच्या परंपरेतील एक तेजस्वी तारा अस्तंगत झाला. तब्बल पन्नास वर्षे एखाद्या दैदिप्यमान सूर्याप्रमाणे तळपलेल्या या महर्षीच्या विद्वत्तेची व तपस्येची प्रभा आणि कठोर साधनेची दग्धता दश-दिशांत पसरविणारे मठाधीश श्रीमद् इंदिराकान्ततीर्थ श्रीपाद वडेर स्वामीजी त्या दिवशीं वृन्दावनस्थ झाले.!

एक देह लोप पावला, एक तेजस्वी व्यक्तिमत्व काळाच्या पडद्यामागें अदृश्य झालें. पण आज अर्ध्या शतकानंतरहि त्यांची स्मृति कायम आहे. त्यांच्या संपर्कांत जे आले, ज्यांनी त्यांचे दुरून किंवा जवळून दर्शन घेतले, त्यांच्या प्रासादिक वाणीचे श्रवण केलें वा त्यांचे आशीर्वाद घेण्याचे भाग्य ज्यांना लाभलें, त्यांनाच केवळ नव्हे, तर त्यांच्या अस्तानंतर जन्म घेतलेली पिढी देखील वृंदावनस्थ श्रीमद् इंदिराकांतांचें नांव ऐकतांच नतमस्तक होऊन त्यांच्या स्मृतीला अत्यादरें वंदन करते.

पांच शतकांच्या प्रदीर्घ व गौरवशाली इतिहासांत समाजाच्या व मठाच्या दृष्टीने संस्मरणीय असे अनेक टप्पे येऊन गेले. श्रीमठाचे संस्थापक श्रीमद् नारायणतीर्थ यांनी भटकळ येथे दक्षिणात्य सारस्वतांचे पहिले गुरुपीठ मन्मथ नाम संवत्सर शालिवाहन शके १३९७ मध्यें चैत्र शुक्ल द्वितियेच्या पवित्र दिवशीं स्थापन केलें. एक लहानसें रोप लावलें आणि गेल्या पांचशें वर्षांच्या काळांत, या रोपाचें एका अतिविशाल वटवृक्षांत रुपांतर झालें आहे.

या वृक्षाचें संगोपन-संवर्धन या पीठाच्या स्वामीजींच्या अखंड परंपरेने केले. या परंपरेतील प्रत्येक मठाधिशाने आपापल्या काळानुरुप समाज उर्जस्वल बनविण्याच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावलेली असली, तरी कांही आचार्य आपल्या विद्वत्तेने व तपश्चर्येने इतके तेजस्वी बनूं शकले कीं इतिहासाचे नुसते सिंहावलोकन करावयाचें झालें तरी त्यांचीं नांवे चटकन नजरेंत भरतात. श्रीपरंपरेतील तिसरे स्वामी श्रीजीवोत्तमतीर्थ यांनी मठ व समाजासाठीं इतके अद्वितीय कार्य केलें कीं, त्यांचें नांव मठाच्या बिरुदावलींत दाखल होऊन बसलें. त्यांनीच गोकर्ण येथे मठ बांधला. सहावे गुरुवर्य श्री रामचंद्रतीर्थ यांनी पर्तगाळी येथें मठाची स्थापना केली. दरम्यानच्या काळांत इतरत्रहि अनेक मठ व उपमठ उभारण्यांत आलेले असले तरी मठाचें नांवच 'श्रीगोकर्ण पर्तगाळी जीवोत्तम मठ' बनून राहिलें.

एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धांत मठाची पताका उंच व दूरवर फडकावण्याचें कार्य श्रीपरंपरेतील अठरावे स्वामी श्रीमद् पूर्णप्रज्ञतीर्थ स्वामी यांनी केले. जवळजवळ पन्नास वर्षे गुरुपीठावर राहून मध्वमताचा व्यापक प्रसार केलेले ते आचार्य विद्वान व विरक्त म्हणून प्रसिद्ध होते. विद्यादान व समाजहिताचीं कार्ये यांत त्यांना विशेष आस्था. भारतभर झंझावती भ्रमण करून त्यांनी सभा गाजविल्या. वादविवादांत ते अजिंक्य राहिले आणि श्रीसंस्थानच्या कीर्तीत त्यांनी अभूतपूर्व भर घातली.

त्यानंतर पीठावर आलेले श्रीपद्मनाभतीर्थ यांचे शिष्य श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ यांची कारकीर्द हें पर्तगाळी मठाच्या इतिहासांतील सुवर्णपर्व मानलें जातें.

जन्म व बालपण

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ हे भटकळ येथील श्रीलक्ष्मीनरसिंह देवस्थानांतील अर्चक, वेदशास्त्रसंपन्न नरसिंहबाब

पुराणिक यांचे तृतीय चिरंजीव. रामकृष्ण हें त्यांचे कौटुंबिक नांव. भटकळ येथील पुराणिक घराणें हें विद्वानांचें घराणे म्हणून सुपरिचित होते. या भारद्वाज-गोत्री कुटुंबांतील रामकृष्णाचा जन्म श्रीशके १७९३ या प्रजापति संवत्सरांत माघ शुद्ध ७ मी च्या दिवशीं झाला. तो गुरुवार होता.

लहान वयांतच रामकृष्णाची तीव्र बुद्धिमत्ता, त्याचा करारी स्वभाव व चौकस वृत्ति परिसरांतील लोकांच्या नजरेंत भरली. घरांतील वातावरण अत्यंत सात्त्विक असल्याने मुलांच्या कानावर नित्यशः संस्कृत श्लोक व स्तोत्रें पडत. चिमुकल्या रामकृष्णाने वडिलधाऱ्या मंडळीच्या तोंडून शुद्ध उच्चारांतील श्लोकांचे श्रवण केलें आणि अनेक क्लिष्ट श्लोक देखील मुखोद्गत करून घेतले.

श्रीसंस्थान गोकर्ण पर्तगाळी जीवोत्तम मठाचे १९वे पीठाधीश श्रीमद् पद्मनाभतीर्थ श्रीपाद वडेर स्वामीजींना श्रीमठाची परंपरा चालविण्यास पुराणिक घराण्यांतील हा मुलगा अनुरुप आहे असे वाटल्यास आश्चर्य नाहीं. पूर्वाश्रमीं सदर बटु हा श्रीस्वामीजींचा भाचा असल्याने त्यानी बटूची निवड करतांच कुटुंबियांच्या संमतीने रामकृष्णाला पर्तगाळी मठांत आणवून व्ययनाम संवत्सरांत श्रीशके १८०८ मधील वैशाख शु. दशमीला श्रीसीतारामदेव सन्निधींत, कुशावती नदीवर सुमुहूर्ती उत्तम लग्नावर संन्यास पद्धतियुक्त शिष्याश्रम देऊन श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ हें अभिदान प्रकट केलें.

सहा वर्षे, एक महिना आणि सत्तावीस दिवस श्रीमद्इंदिराकांततीर्थांनी शिष्यत्व भोगलें. या कालावधींत कर्नाटकांतील एका प्रख्यात पंडिताच्या मार्गदर्शनाखालीं त्यांनी दीक्षोत्तर अध्ययन घेतलें. त्यांचे गुरु आपल्या शिष्याच्या अध्ययनाकडे स्वतः विशेष लक्ष पुरवीत. दहा उपनिषदे, सहा वेदांगे, षड्दर्शनें, स्मृति पुराणें, याशिवाय व्याकरण, न्याय, मीमांसा, अलंकार, वेदांत वगैरे विषयांत ते इतके पारंगत झाले कीं, त्यांची ग्रहणशक्ति व कुशाग्र बुद्धि तत्कालिन पंडितांना अवाक् करून बसली.

श्रीगुरूपीठारोहण

गुरू वृंदावनस्थ झाल्यानंतर पीठाधिकार हातीं आले आणि श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांनी दिग्विजयार्थ संचार करून शिष्यांना दर्शन दिलें, समाजाची पहाणी करून त्याला नवे वळण घातले, आचारांतील शिथिलता काढून धर्मशास्त्राच्या बंधनाचा योग्य मान राखण्याचा आग्रह धरला. माध्वमताप्रमाणे व्रतवैकल्ये, आचार-विचार, इतकेच नव्हे तर वेष-मुद्रा, जप-जाप्य ह्या बाबतीत स्पष्ट दंडक ठरवून दिले. वैष्णव संप्रदायाला साजेल अशी समाजातील प्रत्येकाची वागणूक रहावी, असा आग्रह धरला. उपदेश करून, बदललेल्या परिस्थितीची जाणीव करून घेऊन आणि प्रसंगी आपले अधिकार चालवून समाजाचे स्वरुपच बदलून टाकलें.

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ गुरुपीठावर १३ जुलै १८९२ (नंदन सं. आषाढ वद्य तृतीया, शके १८१४) आरुढ झाले. १९ वे शतक संपू घातले होते आणि भोवतालचे वातावरणही बदलू लागले होते. इतिहास एक पर्व पूर्ण करून दुसऱ्या पर्वांत दाखल व्हायच्या संधिकाळावर श्रीइंदिराकांततीर्थांची कारकीर्द सुरु झाली आणि अनेक सामाजिक संघर्ष, राजकीय उलाढाली व कसोटीचे क्षण यांनी भरलेले अर्धे शतकभर ते पीठावर राहिले. समाजाचे विसाव्या शतकांत नेतृत्व करण्याशिवाय नव्या शतकांतील पूर्वार्धांत उपस्थित झालेले अनेकविध प्रश्न समर्थपणे हाताळून त्यांनी गुंते सोडविले व समाजाला नैतिक दृष्ट्या उन्नत, सामाजिक दृष्ट्या संघटित व आर्थिक दृष्ट्या समृद्ध अवस्थेंत पोहोचवून मठाच्या इतिहासांतील एक सुवर्णपर्व घडविलें.

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांच्या कारकिर्दीची दोन ठळक वैशिष्ट्यें होतीं. पहिले वैशिष्ट्य म्हणजे समाजाचे घटक जेथे जेथे विखुरलेले होते, तेथे तेथे संचार करून त्यांच्याशी संपर्क साधण्याचा आग्रह आणि संधि मिळेल तेथें बौद्धिके व प्रवचनाद्वारें समाज प्रबोधन करण्याचें व्रत हीं तीं वैशिष्ट्यें होत.

आपल्या शिष्याची मधुरवाणी, प्रभावी वक्तृत्व शैली व अवघड नि गुंतागुंतीचा विषय सुलभ भाषेंत समजावण्याची हातोटी श्रीपद्मनाभतीर्थाना माहीत होती, म्हणून आपल्या कारकिर्दीत देखील शिष्य-स्वामींची प्रवचनें ते घडवून आणीत आणि स्वतः अशा प्रवचनांच्यावेळी एक श्रोते होऊन तीं कौतुकाने ऐकत!

पुराणिक घराण्यामध्यें प्रवचनकारांची एक उज्वल परंपराच होती. पण ज्यावेळीं पीठाधीश या नात्याने

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ यांचे भटकळ येथें आगमन झालें, तेव्हा त्यांच्या पुराणश्रवणाला अलोट गर्दी जमूं लागली. श्रोत्यांमध्यें त्यांचे पूर्वाश्रमींचे वडीलही असायचे. प्रवचन सुरू झालें आणि साक्षात् सरस्वतीचा शांत-संथ, निर्मळ व मधुर वाक्‌प्रवाह श्रोत्यांच्या कानीं पडूं लागला. 'सारे मंत्रमुग्ध झाले आणि हें श्रवण कधींच संपूं नये असे त्यांना वाटूं लागलें. स्वामीजींची वाणी एकून वडिलांनाहि कृतार्थता वाटली व त्यांच्या डोळयांतून अश्रू ओघळूं लागले.

श्रीइंदिराकांतांच्या प्रवचनाचे हेतू स्पष्ट होते. आपल्या विद्वत्तेचे प्रदर्शन करण्याचा विचार दूरान्वयाने देखील त्यांच्या मनाला स्पर्शत नसे. ज्या संधिकालांत सुधारणा व शिक्षणाच्या नांवाने समाज धर्मभ्रष्ट, कर्मभ्रष्ट व नीतिभ्रष्ट होत चालला आहे, त्या समाजाला आपल्या सांस्कृतिक वारशाचे, उदात्त मूल्यांचें, पुरातन ऊर्जस्वल परंपरेचे भान करून देणें हा होता.

नव्या युगानुरुप चालीरीती बदलल्या पाहिजेत, रुढी-समज यांना नवी दिशा मिळाली पाहिजे; पण त्याचबरोबर हीं स्थित्यंतरें पचवून समाज अभंग ठेवाव-याचा झाला तर त्यासाठी समाजामध्यें स्थैर्य राहिलेंच पाहिजे या जाणिवेंतून ते प्रवचन करीत.

नव्या युगाचे वारे

विसाव्या शतकाच्या आरंभीं साऱ्या जगांत प्रचंड उलथापालथ घडून आली आणि त्याचे पडसाद सारस्वत समाजांतहि उमटूं लागले. आंग्लविद्याविभूषित नवे नेतृत्व समाजाला लाभलें होतें आणि त्या नेतृत्वाने पुरस्कारिलेल्या सुधारणा कार्यक्रमाना नव्या पिढीकडून उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळत असतानाच परंपरावादी लोकांचा विरोध व्हायचा. या संघर्षातून सामाजिक ऐक्य व सख्य नष्ट होईल, याची कल्पना श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांच्या दिव्य दृष्टीला चटकन आली. नवे विचार अवश्य यावे आणि समाजाने जीर्ण, कालबाह्य गोष्टींचा त्यागहि करावा; पण त्याच बरोबर समाजाचें निराळें अस्तित्व टिकवून ठेवले पाहिजे. धर्मशास्त्राचे नव्याने मूल्यमापन होणे जरुरीचे आहे असें त्यांना वाटू लागले. स्वामीजी केवळ विचार मांडून स्वस्थ बसले नाहींत, तर नव्या विचारांचे आचरण करून त्यांनी समाजाला नव्या बदलांना तोंड देण्यासाठी समर्थ बनविलें.

सामाजिक स्थित्यंतरां बरोबर समाजांत अनेक प्रश्नांवर वादळें माजत राहिलीं. एका आचार्याच्या कार्य-काळांत इतकी प्रचंड व एकामागून एक अशीं वादळें पांचशे वर्षांच्या इतिहासांत कधींच आली नव्हती. कांही प्रश्न इतके गुंतागुंतीचे होते कीं नव्या युगांत नवी धोरणे स्वीकारण्याची आवश्यकता भासली तरी कट्टरपंथी लोकांचे समाधान करण्यासाठी धर्मशास्त्राचा आधार चटकन सांपडत नव्हता. आणि विशेष म्हणजे प्रत्येक प्रश्नावर समाजांत दोन अथवा त्याहून अधिक तट पडल्यामुळें न्यायनीति आणि तर्काच्या आधारे प्रश्न हाताळणें शक्य असले तरी तसा प्रयत्न केल्यामुळें समाज दुभंगण्याचा धोका निर्माण झाला होता. हे सारे प्रश्न सोडवताना श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांनी अपार सहनशीलता दाखवली. ज्या कौशल्याने त्यांनी प्रतिस्पर्धी गटांना एक-मतावर आणलें आणि प्रश्न सोडवून समाज अभंग ठेवला त्याला इतिहासांत तोड नसावी.

सामाजिक परिवर्तनाबरोबर नवे नवे विचार पुढें येत होते आणि प्रस्थापित कल्पनांना जबरदस्त धक्के बसत होते. समाजांत निर्माण झालेले धर्म-मालिन्य थोड्याफार प्रमाणात वातावरण अधिक गढूळ करीत होते. यांतून मार्ग काढण्याचा एकमेव उपाय म्हणजे लोकहृदयांतील सत्व व स्वाभिमानाची, धर्म व नैतिकतेची मंदावलेली ज्योत पुन्हा प्रज्वलित करणे होय, असें आचार्यांच्या मनाने घेतलें आणि जनसंपर्काचा एक विस्तृत कार्यक्रम त्यांनी आंखला.

ज्या काळांत आचार्य गुरुपीठावर आले, त्यावेळीं मर्यादित भागांत रेल्वे-वाहतूक सुरु झाली होती. इतरत्र प्रवासाचीं साधने म्हणजे- घोडे व पदयात्रा हींच होतीं. तरीही पन्नास वर्षांच्या कालावधींत श्रीमद् इंदिराकांत-तीर्थांनी पंचवीस दिग्विजय केले आणि समाजाचे घटक जेथे जेथे विखुरले होते तेथें तेथे जाऊन स्थानिक पातळीवर समाज संघटित केला. पहिली यात्रा ते पीठा-धिष्ठित झाले त्याच वर्षी घडून आली. पंचविसावा दिग्विजय श्रीस्वामीजी वृन्दावनस्थ होण्यापूर्वी सहा महिने अगोदर झाला. धर्मसंस्था व धार्मिक भावनेला आलेलें मालिन्य दूर करून धर्माचें तेज पुनःप्रज्वलित करण्यासाठी केलेल्या या यात्रा म्हणजे एक प्रकारचा

धर्मयज्ञच होता. संचारांत जवळ व दूर विखुरलेल्या समाजाशीं संपर्क साधून संवाद करावा आणि विविध घटकांचा आपसांत व मठाशीं सुसंवाद प्रस्थापित करावा हें त्यांचें ध्येय होतें. इतर वेळीं अधिकांश काळ त्यांनी पर्तगाळी मठांत वास्तव्य केलें. पण मठांत असताना देखील स्वामीजीना सामाजिक कैफियती व गाऱ्हाणी ऐकून सुयोग्य निवाडा द्यावा लागे. अशी चर्चा मोठी मार्मिक व्हायची. एक प्रकारे स्वामीजींचा सत्संग हा एक वाक्‌यज्ञ असायचा.

समाजांतील धर्म-औदासिन्य दूर करून समाज कार्यप्रवण करण्यासाठींच स्वामीजींनी संचार केले असे नव्हे, त्यांनी आसेतु हिमाचल या पुरातन देशांतील तीर्थस्थानांच्या यात्राहि केल्या. परंतु अधिकांश यात्रा या समाजरूपी तीर्थक्षेत्रांच्याच होत्या. अशा यात्रांमध्यें ते गोव्याच्या उत्तरेला व दक्षिणेला मुंबईपासून कन्याकुमारी पर्यंत सर्वत्र गेले व प्रमुख ठिकाणीं मुक्काम करून समाज-जागृतीचें महत्त्वपूर्ण कार्य केले. या संचारामुळे आणि स्वामीजींच्या मार्गदर्शनामुळें समाजाचे स्वत्व व स्वाभिमान जागृत होऊन परंपरेशीं संघर्षाचा दुरावा येऊ न देतां, नव्या युगाचीं आव्हानें पेलण्यासाठीं सज्ज झाला.

पश्चिम व दक्षिण भारतांतील विविध तीर्थस्थानांची यात्रा तर स्वामीजींनी केलीच. शिवाय घाट माथ्यावर कोल्हापूर, पंढरपूर आदि तीर्थांचे दर्शन घेऊन उत्तर भारतांत मथुरा, वृंदावन, प्रयाग, काशी, अयोध्येपासून हरद्वार, ह्रषिकेश व बद्रिनाथ पर्यंत त्यांनी पायीं भ्रमण करून सर्व तीर्थस्थानांना भेटी दिल्या. मध्य भारतांत क्षिप्रा, उज्जयनी, गोमती; पूर्व भारतांतील जगन्नाथपुरी आणि काठेवाड भागांत गिरनार, सोमनाथ, द्वारका या तीर्थस्थानीं जाऊन स्वामीजींनी त्यांचें महत्त्व समजून घेतलें व पुण्य-संचय केला. तो पर्यंत श्री मठपरंपरेतील दुसऱ्या कोणत्याच आचार्यांनी इतके व्यापक भ्रमण केले नव्हते. अलिकडे श्रीमठ परंपरेतील विद्यमान गुरुस्वामी श्रीमद् विद्याधिराजतीर्थ यांनी हा विक्रम मोडण्याचे श्रेय मिळविलें. आधुनिक प्रवास साधने उपलब्ध असल्यामुळें आज आसेतु हिमालय भारत यात्रा करणे सुलभ झाल्याने अशा प्रत्येक यात्रेंत मठानुयायी वर्गालाहि त्यांनी सहभागी करवून घेतलें.

शिष्यस्वीकार

श्री शके १८१४ सालीं इंदिराकांततीर्थांनी पीठाधिकार ग्रहण केल्यानंतर फक्त चार वर्षांनी त्यांनी शिष्यस्वीकार केला. स्वामीजी कर्नाटकांत संचारासाठी गेलेवेळी शिष्यस्वीकार करायचें ठरलें आणि बटूचा शोध सुरू झाला. चिक्कनकोड येथील सच्छिल पंडित घराण्यांतील नारायण आचार्य यांचा चौदा वर्षांचा सुपुत्र व्यास याची निवड करण्यांत आली- आणि बटूच्या वडिलांकडे बटूची मागणी करण्यांत आली. ती मान्य होऊन बटूला स्वामीजींच्या हवालीं करण्यांत आले. स्वामीजींच्या मनांत त्याच्या विषयीं अपार प्रेम निर्माण झालें. बटू श्री इंदिराकांत स्वामीं प्रमाणेच कांतिमान, तेजस्वी, गव्हाळ वर्णाचा होता. शिवाय आजानुबाहु पुढच्या संचारांत स्वामीजींनी त्याला आपल्या बरोबरच नेले आणि मठानुयायांशी सल्लामसलत करून शके १८१८ च्या वैशाख पौर्णिमेला त्याला गोकर्ण येथील मठीं संन्यासदीक्षा दिली. मोठ्या आवडीने बटूचें श्रीनरहरीतीर्थ असें नामकरण करण्यांत आलें. दीक्षा समारंभानंतर श्रीक्षेत्र रामेश्वर पर्यन्त दिग्विजय पूर्ण करून स्वामीजी पर्तगाळ मठीं नवशिष्यासह परत आले.

संचारांत असतानाच श्रीइंदिराकांत स्वामीजींनी शिष्याच्या अध्ययनाची व्यवस्था केली होती. चांचणी घेऊन नियुक्त केलेल्या पंडिताप्रमाणें स्वामीजीही त्याना विचारधारा, आचारसंहिता आणि कार्यप्रणालीचे पाठ देत होते. पर्तगाळ मठीं परतल्यानंतर स्वामीजी त्याच्या अध्ययनाकडे विशेष लक्ष पुरवूं लागले. स्वामीजी आणि मठानुयायी आनंदांत होते. पण हा आनंद नियतीला पाहवला नाही. सुमारे दीड वर्षांच्या ह्या आनंदी वातावरणानंतर मठावर शोककळा पसरली. अल्प आजाराचें निमित्त होऊन अकस्मात शके १८१९ च्या मार्गशीर्ष वद्य षष्ठी रोजी, श्रीनरहरीतीर्थांना देहमुक्ति प्राप्त झाली आणि स्वामीजींवर आकाशच कोसळल्या सारखें झालें. त्या दीड वर्षाच्या काळांत श्रीनरहरीतीर्थांच्या प्रगल्भ बुद्धिमत्तेचा स्वामीजींना वेळोवेळीं प्रत्यय आला होता. त्यांच्या भविष्यकाळांतील कर्तृत्वाची अनेक स्वप्ने पाहिलीं होतीं. परंतु अकस्मात हा दुर्धर प्रसंग स्वामीजींवर ओढवला. आचार्यांच्या मनाला ही घटना कायमची लागून राहिली. बाह्य जगाला जरी त्यांनी आपलें दुःख

दिसूं दिलें नाही, तरी सर्वसंगपरित्याग केलेल्या त्या थोर महात्म्याला या घटनेने जी आंतरिक वेदना दिली, त्या पायीं त्यांनी भोजन सोडून दिलें. फलाहार करून ते पुढील आयुष्य जगले. केवढा हा वज्र निर्धार!

द्वितीय शिष्यस्वीकृति

अशीं दहा वर्षे गेलीं. स्वामीजी मठाचा कारभार कर्तव्यबुद्धीने पहात होते. संचार करून अनुयायांना मार्गदर्शनहि करीत. परंतु त्यांचें मन उद्विग्नच राहिलें. याच मनःस्थितींत स्वामीनी नव्या शिष्याचा स्वीकार केला. पर्तगाळी येथील आचार्य घराण्यांतील नारायण नामक बटूला संन्यासदीक्षा देऊन श्रीकमलानाथतीर्थ असे नामाभिधान दिले आणि त्याच्या अध्ययनाची सर्व व्यवस्था केली. पुढच्या काळांत मठाचा सर्व कारभार श्रीइंदिराकांत स्वामीजींनी श्रीकमलानाथतीर्थांवरच सोंपविला आणि स्वतः परमात्म्याचें चिंतन आणि मठानुयायांना मार्गदर्शन करीत राहिले. क्वचित प्रसंगी मठाचे महत्त्वाचे निर्णय त्यानी घेतले असतील.

काशीचें अन्नछत्र

श्रीइंदिराकांततीर्थाचे परमगुरु श्रीपूर्णप्रज्ञतीर्थ यांनी काशी यात्रेला गेल्यावेळीं काशीनरेशांकडे ठेवीच्या रुपाने रु. ६०००/- ठेवून त्यांतून नित्य अन्नसंतर्पण चालावें अशी व्यवस्था केली होती. पुढें अन्नसंतर्पण बंद पडले. पूर्व स्वामीजींनी काशी नरेशाशी पुष्कळ पत्रव्यवहार केला होता. परंतु तें काम मार्गी लागले नाहीं. श्रीइंदिराकांततीर्थांनी हें प्रकरण धसास लावलें. बेळगांव येथील एक सद्गृहस्थ श्री गोपाळ व्यंकोजी खोत हे काशी शहरांत व्यापार उदीम करीत होते. त्यांजकडे काशीराजासाठीं पत्र आणि पैसे वसूल करण्याचें मुखत्यार पत्रहि स्वामीजींनी दिलें आणि ही रक्कम सव्याज वसूल केली.

डिचोली मठ

गोमंतकांतील डिचोली ग्रामी श्रीअणुजीवोत्तम तीर्थ वृन्दावनस्थ झाले होते. त्या जागी मठ बांधण्याचें काम श्रीमद् इंदिराकान्ततीर्थांनी हातीं घेतलें. सदर मठासाठी जागा कारापूर येथील शेणवी बोरकर कुटुंबियांनी संस्थानला दिली होती. शके १८२७ सालांतील ज्येष्ठांत मठाची बांधणी पूर्ण होऊन ज्येष्ठ शुक्ल त्रयोदशी दिनीं मठांत श्रीलक्ष्मीनारायण व श्रीरामदेव यांची प्रतिष्ठापना करण्यांत आली आणि दैवतांची पूजाअर्चा आणि नैवेद्य यांसाठी आवश्यक ती तरतूद स्वामीजींनी केली.

समाज परिवर्तनाचा काळ

तो समाज परिवर्तनाचा काळ होता. ह्या परिवर्तनास अनुसरून अनेक प्रश्न निर्माण झाले. तसेच इतर अनेक प्रकारच्या गुंतागुंतीहि निर्माण झाल्या. जुन्या नव्याचे झगडे तसे नेहमीच होतात. परंतु ह्या काळांत ते अधिक तीव्रतेने उफाळून आले. श्रीइंदिराकांत स्वामीजींनी समयसुचकता दाखवून आणि उपजत बुद्धिमत्ता वापरून या समस्यांना तोंड दिलें.

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांनी पीठाधिकार ग्रहण केला त्यावेळीं गोमंतकांत धूपकर प्रकरण निर्माण झालें होतें आणि तें गाजतहि होते. माशेल गांवांत वासुदेव भट धुपकर हे विद्वान द्रविड ब्राह्मण राहत होते. कीर्तन-प्रवचन करणें हा त्यांचा व्यवसाय. त्यांच्या चुलत बंधूची कांहीं स्मार्त सारस्वतांशी बोलाचाली होऊन प्रकरण विकोपाला गेले. आणि याचा परिणाम म्हणून सारस्वत घराण्यांनी धुपकरांशीं व्यवहार बंद केला. कांहीं दिवस गेल्यानंतर कटुता किंचित दूर झाली आणि धुपकरांना पूजा अर्चा यांसाठी सारस्वत पुन्हा आमंत्रित करूं लागले. पणजींतील म्हामाय कामत घराण्याने धुपकरांना आपल्या अनंतव्रतोत्सवास कीर्तन करण्यासाठीं आमंत्रण दिलें आणि समाजांत तेढ निर्माण झाली. श्रीशके १८१७ मध्यें हें प्रकरण स्वामीजीपर्यंत गेलें. स्वामीजींनी उभय पक्षांची समजूत घालून प्रकरण मिटवून टाकलें.

यानंतरचें दुसरें प्रकरण म्हणजे बारदेसकर बहिष्कार प्रकरण होय. शके १८२२च्या सुमारास उद्भवलेलें हें प्रकरणहि क्षुल्लक कारणांतून, किंबहुना हेव्यादाव्यांतून उद्भवलेलें. परंतु त्यामुळें सारस्वतांत दुही पडण्याची वेळ आली होती. त्याचे दुष्परिणाम मुख्यत्वें बारदेसकर कुटुंबांना भोगावे लागत होते. समाजाचें प्रकरण म्हणजे शेवटी स्वामीजीकडेच यायचें. हें ही प्रकरण श्रीइंदिराकांततीर्थांकडे आलें. पर्तगाळी येथें उभय पक्षांची बैठक

भरली व बरीच भवति न भवती झाली. अखेर उभय पक्षांत पूर्ववत मैत्री घडवून आणण्यांत श्रीस्वामीजींना यश मिळालें.

परदेश गमन

ह्या पुढचें एक महत्त्वाचें प्रकरण म्हणजे परदेश गमन. परदेशगमनाला धर्मशास्त्राची मान्यता नाहीं, असे त्याकाळीं मानले जायचें. भारताचा किनारा ओलांडणारी व्यक्ति बहिष्कृत झाली असें त्याकाळीं समाज मानीत असे. शिरसीचे एक गृहस्थ श्री. पुंडलीक नारायण कामत वकील झाले आणि उच्च शिक्षणासाठीं परदेशीं जाऊन इ. स. १९०३च्या सुमारास परतले. स्थानिक सारस्वत समाजाने त्यांना बहिष्कृत केले. हा प्रश्न उत्तर कन्नड जिल्ह्यांत खळबळ माजवून बसला आणि समाज प्रतिनिधींनी आपलीं गाऱ्हाणीं स्वामीजींकडे नेलीं.

श्रीमद् इंदिराकांत स्वामीजींच्या द्रष्ट्या नजरेने पुढील शक्यतांचा अंदाज घेतला. यापुढील काळांत परदेशगमना शिवाय समाज नव्या युगांतील स्पर्धांमध्यें टिकाव धरूं शकणार नाही हें त्यांनी ओळखलें; परंतु धर्मगुरूना समाजाच्या मताचीहि कदर करणे भाग होते. त्यांनी एकंदर प्रश्नाचा सांगोपांग विचार करून दोन्ही पक्षांना न दुखवितां सुवर्ण मध्य साधला. श्री. पुंडलिक कामत यांस काशीक्षेत्रीं यात्रा करावयास लावून प्रायश्चिताने त्यांची दोषांतून मुक्तता केली.

हळुहळू परदेश गमनाचा प्रश्न हा समाजाच्या दृष्टीने कसोटीचा प्रश्न बनत राहिला. पुरुषार्थाचीं नवीं क्षितिजें काबीज करावयाचीं झाली तर समुद्रयात्रा अपरिहार्यपणे करावीं लागेल आणि शास्त्र नियमांना अनुसरून समुद्रयात्रा निषिद्ध मानली तर नव्या युगांतील विकासाची दारे समाजासाठी कायमचीं बंद राहतील, या पेंचातून मार्ग कसा निघतो याची सर्वांनाच चिंता लागून राहिली होती.

इ. स. १९१० च्या सुमारास गोमंतकांतील कैवल्य मठाचे एक अनुयायी पोर्तुगालला जाऊन पोर्तुगीज न्यायालयांतील एक प्रमुख न्यायाधीश बनून आले. सारस्वत समाजांतील ते पहिलेच न्यायाधीश असल्याने समाजाला त्यांच्याबद्दल रास्त अभिमान वाटत होता. खुद्द त्यांना देखील आपल्या कुलपरंपरेबद्दल अतीव आदर होता. ते परतल्यावर समाजाने त्यांचा स्वीकार करावा कीं काय असा वाद निर्माण झाला आणि जेव्हा वाद विकोपाला जाऊं लागला तेव्हां या वादावर श्री इंदिराकांततीर्थांनी जो तर्कशुद्ध व नव्या युगाला अनुरुप असा शुध्दि व प्रायश्चिताचा तोडगा शोधून काढला, त्यामुळें सारस्वत समाजासाठीं विदेशाचीं दारें सताड उघडीं झालीं आणि बुद्धिमत्तेच्या जोरावर या समाजांतील नररत्नें आंतरराष्ट्रीय ख्याति मिळवूं शकलीं.

सामाजिक ऐक्यासाठीं केलेल्या डोळस प्रस्नांमुळें समाजांतील विविध संप्रदायांमध्ये एकता प्रस्थापित झाली आणि समुद्रयात्रेला सशर्त धर्ममान्यता मिळाल्याने समाजांतील कर्तबगार तरुणांसाठी देशविदेशांतील विविध क्षेत्रांची कवाडें खुली झालीं. तरी बदलत्या काळाबरोबर नवे नवे प्रश्न उपस्थित होतच राहिले. मुलींच्या लग्नाचें वय हा श्री इंदिराकांततीर्थांच्या कारकीर्दीत समाजाला अस्वस्थ बनविणारा एक प्रश्न ठरला. १९०१ च्या सुमारास या प्रश्नावर मठाधीशांनी स्पष्ट आदेश द्यावा असे विनंती अर्ज श्रीमठांत येऊं लागले. प्रश्न सर्वस्वी समाजाचा होता आणि दोन कुटुंबांच्या संबंधांचा होता. कांहीं घरांतील मुलींचीं वयें वाढून उशिरां लग्ने होऊ लागलीं तेव्हां स्वामीजीं कडे तक्रारी येऊं लागल्या. कर्मठ लोक 'अष्टवर्षा भवेत् कन्या, नववर्षा तु रोहिणी, दशवर्षा भवेत गौरी, अतुर्ध्वं रजस्वला' या शास्त्रवचनाला अनुसरून मुलीला दहा वर्षे झाल्यावर तिचें लग्न धर्मशास्त्राला मान्य नाही असे प्रतिपादूं लागले. प्रश्न नाजूक होता. स्वामीजींनी समाज प्रतिनिधींशी विचार विनिमय करून लोकमत अजमावलें आणि बदलत्या काळाच्या खुणा ओळखून समाजाने समंजसपणे हा प्रश्न सोडवावा असा सूज्ञ सल्ला दिला. या सल्ल्याचा अपेक्षित परिणाम झाला. जे प्रश्न मठाधीशांनी हाताळावयाचे तेवढेच त्यांच्याकडे न्यावेत आणि इतर प्रश्न समाजाने परिस्थितीचे भान ठेवून सोडविण्यांत प्रत्यवाय नाहीं असा अलिखित नियम रूढ झाला.

एकी-बेकीचा तंटा

पोर्तुगालमध्यें १९१० सालीं प्रजासत्ताकाचा उदय होतांच गोव्यांतील हिन्दूंचे दबलेले आवाज व्यक्त होऊं लागले. अशा वेळीं सारस्वत समाजांतील विविध संप्रदायांमध्यें कोण श्रेष्ठ व कोण कनिष्ठ याबद्दल वाद माजले.

भविष्यकाळाचा वेध घेण्याची दृष्टि असलेल्या कांही विचारवंतांनी सारस्वत एकतेच्या दृष्टीने हा वाद तत्काळ मिटविण्याची आवश्यकता प्रतिपादून गोव्याबाहेर त्या दृष्टीने तोवर जे प्रयत्न झाले होते त्यांचे समर्थन करण्यास सुरुवात केली.

विविध संप्रदाय

१९०७ सालीं मंगळूर शहरांत विविध संप्रदायांना एकत्र आणण्याच्या दृष्टीने एक परिषद झाली होती. तो एक अल्पारंभ ठरला. परंतु पुढच्या वर्षी मुंबईला दुसरी परिषद भरली व तिचे पडसाद संपूर्ण किनारपट्टीवर विखुरलेल्या सारस्वत समाजांत उमटले. समाजांतील भिन्नभिन्न संप्रदाय व पोटजातींचे एकीकरण होऊन त्यांच्यांत अनिर्बंध रोटीबेटी व्यवहार व्हावा अशी शिफारस या परिषदेने केली. अर्थात या ठरावाला विरोध करणारे लोक होतेच.

१९१० सालीं तिसरी परिषद बेळगांव येथे भरली आणि एकीचा ठराव त्या परिषदेने संमत करून सर्व पोटजातींच्या प्रतिनिधींच्या सहभोजनाचा कार्यक्रमहि घडवून आणला.

या पार्श्वभूमीवर गोव्यांत एकता परिषद आयोजित करण्यांत आली असतां तिला विरोध करणारे स्थानिक लोक निघाले. परिणाम असा झाला कीं २९ ते ३१ डिसेंबर १९१० असे तीन दिवस एकता समर्थकांनी म्हापशांत तर बेकीवाल्यांनी कवळें येथें समांतर परिषदा घेतल्या. या परिषदांमुळें एकता दूरच राहिली, कटुता मात्र उदंड निर्माण झाली. प्रतिस्पर्धी लोकांच्या विरुद्ध अपप्रचार व बहिष्कार याचें सत्र सुरू झालें. इतकेंच नव्हे तर बेळगांव येथें सहभोजनात सामील झालेल्यांना ज्ञातीतून बहिष्कृत करावे असें समाजांतील मातब्बर मंडळीकडून श्रीइंदिराकांततीर्थांवर दडपण येऊं लागलें.

बेकी समर्थकांना शांत करण्याचा श्री स्वामीजीनी प्रयत्न केला असतां एकी समर्थक रुष्ट झाले आणि त्यांनी पर्तगाळी मठांत जाऊन आपली बाजू त्यांच्या समोर मांडली. श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांनी दोन्ही बाजू शांतपणे ऐकून घेतल्या व म्हटलें, "जुन्या परंपरेला चिकटून राहणारे त्यांच्या पुरते जसे प्रामाणिक आहेत, त्याचप्रमाणे व्यापक समाजहिताचा विचार करून समन्वयाचा पुरस्कार करणारे देखील समाजहिताची तळमळ बाळगणारे आहेत. हा प्रश्न एकाच पीठाच्या कक्षेंतील नसल्याने या प्रश्नावर सारस्वत समाजाच्या इतर पीठांना विश्वासांत घेऊन समन्वय घडवून आणला पाहिजे." आणि त्या दृष्टीने स्वामीजी कार्यरत झाले. या प्रयत्नामुळेच दहा वीस वर्षाच्या कलावधींत समाजांत अभूतपूर्ण एकात्मता घडून येऊं शकली.

भिन्न पीठांमध्यें सख्य

सारस्वत समाजामध्यें भिन्न भिन्न गुरुपीठें असलीं तरी सर्व पीठांचा हेतु समाजांतील धार्मिकता व अध्यात्मिकता वृद्धिंगत करून समाज नीतिमान, पुरूषार्थी, कर्तव्यदक्ष व समृद्ध बनविणें हाच आहे. परंतु जोपर्यंत भिन्न भिन्न पीठांचे स्वामी एकत्र येऊन आपसांत स्नेहसलोखा वद्धिंगत करणार नाहींत, तोपर्यंत भेदभावाचीं काटेरी कुंपणे अधून मधून कलहास कारणीभूत ठरतील याची कल्पना श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांच्या दिव्य दृष्टीला आली नसती तरच नवल ठरले असते. विविध मठांमध्यें स्नेह-सलोखा राहिला तर समाजांतील विविध संप्रदाय व समाजांतील पोटजातींमध्यें सख्य व एकता घडून येईल असें ते मानीत. त्याकाळीं सारस्वतांमध्यें किमान नऊ ठळक पोटजाती होत्या. काहीं पोटजाति गौड सारस्वत समाजाशीं आपले कोणतेच संबंध नाहींत असा दावा करीत होत्या. प्रथम कैवल्य, काशी व गोकर्णमठ मध्ये एकता घडून आली तर हळुहळू इतर मठांशीं सख्य प्रस्थापित करणें अवघड जाणार नाहीं अशा निष्कर्षाप्रत स्वामीजी पोचले. कारण एकूण दक्षिणात्य सारस्वतांच्या लोकसंख्येमध्यें या तीन मठांच्या अनुयायांची संख्या फार मोठी होती. या तीन मठांमध्ये वैचारिक एकवाक्यता घडवून आणण्याच्या दृष्टीने प्रथम श्रीइंदिराकांत तीर्थांनी काशी मठाधीश श्रीसुकृतिंद्रतीर्थ स्वामीजींशी संवाद सुरु केला. शके १८६० मध्यें मंगळूर येथे उभय मठांच्या आचार्यांची पौष अमावास्येच्या दिवशीं उत्कट भेट झाली. पहिल्या भेटीतच एकतेवर शिक्कामोर्तब होऊन या प्रयत्नांत कैवल्य मठाधीशांनाहि सहभागी करण्याबाबत उभयतांचें मतैक्य झालें.

मंगळूर मुक्कामांत उभय मठांच्या स्वामींनी एकमेकांच्या मठांना औपचारिक भेटी दिल्या आणि दोन्ही

मठांच्या अनुयायांनी उभय स्वामींचे भव्य सत्कारहि घडवून आणले. दुसऱ्याच वर्षी श्रीसुकृतिंद्रतीर्थांनी रामनवमीच्या उत्सवानिमित्त पर्तगाळी मठांत मुक्काम केला आणि त्या भेटींत उभय वैष्णव संप्रदायिक मठांमधील किल्मिषें दूर होऊन एक स्नेहकरारहि संमत झाला.

अन्य जातींचा आदर

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ स्वामींच्या न्यायप्रिय आणि कनवाळू स्वभावामुळें सारस्वत समाजांतीलच नव्हे तर इतर समाजांतील लोकांचीहि त्यांच्यावर भक्ति होती. 'वसुधैव कुटुंम्बकम्' ही वृत्ति स्वामीजीनी अंगी बाणवली होती. त्यामुळे सर्वांनाच ते आपलेसे वाटत. सारस्वतांप्रमाणेच इतर अनेक जातींतील लोक त्यांच्या मार्गदर्शनासाठीं व सल्ल्यासाठीं येत. आर्थिक आणि इतर प्रकारच्या कामांसाठीं तर कधी फक्त दर्शनासाठीं येत असत. आणि स्वामीजींची हसरी, दयाळू मूर्ति पाहून धन्य होऊन जात. काणकोण तालुक्यांतील सर्व जमातींची त्यांच्यावर भक्ति होती.

श्रीइंदिराकांततीर्थ स्वामी म्हणजे मूर्तिमंत क्षमा. तसाच कांहीं अपराध कुणी केला तर त्यांना राग येई. पण बहुतेक अपराधांकडे ते क्षमाशील वृत्तीने पाहत असत. माशेल येथील एक गृहस्थ श्री. फोंडूशास्त्री करंडे हे विद्वान तसेच सुधारक वृत्तीचे होते. ते एक खंदे लेखक तसेच उत्तम कवि होते. समाजांत सुधारणा घडून यावी यासाठीं ते पोट तिडकीने लिहीत. सारस्वतांचीं धर्मपीठें या सुधारणा आड येतात असा त्यांचा समज झाला म्हणून सर्व धर्मपीठाधीशांना उद्देशून त्यांनी एक टीका काव्य लिहून तें आपल्या 'सत्संग' मासिकांतून प्रसिद्ध केलें. त्या काव्यांत सुधारणांच्या आड येत असल्याबद्दल पीठाधीशांवर टीका होती. समाजांतील मान्यवरांच्या हातांत हें मासिक पडतांच ते खवळून गेले. गोव्यातीलच नव्हे तर गोव्याबाहेरील समाजहि बहिष्कार घालण्याची भाषा बोलूं लागला. सर्वत्र खळबळ माजली. परंतु श्रीइंदिराकांततीर्थ स्वामींनी मात्र त्यांच्याकडे क्षमाशील वृत्तीनेच पाहिलें व मासिकाची वर्गणी पाठवून दिली.

गव्हर्नर जनरलांची श्रीमठास भेट

श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांच्या प्रदीर्घ कारकिर्दीच्या कालावधींत घडलेल्या अनेक कटु-मधुर आठवणी आजहि लोक सांगताना आढळतात. एक आठवण म्हणजे त्यांच्या अव्यक्त व्यक्तिमत्वाच्या विशिष्ट पैलूंचें दर्शनच होय. कांहीं आठवणीनी आख्यायिकांचें रूप धारण केलेलें आहेच, तर कांहीं आठवणीमध्यें त्यांच्या मनाचा हळवेपणा, अडचणीत आलेल्या माणसाबद्दल वाटणारा कळवळा, यांचे दर्शन घडतें. न्यायनीतीचें रक्षण करण्यासाठीं लोण्यासारख्या मऊ हृदयाचे हे आचार्य वज्राप्रमाणे कठीण होऊन सात्त्विक संताप व्यक्तहि करीत. दुःखद क्षणींहि विनोदी वृत्तीला फांटा देण्यास ते नकार देत. या सर्व आठवणींचें संकलन होणे आवश्यक आहे.

कांहीं आठवणी या ठिकाणी उद्धृत केल्याशिवाय चरित्रनायकाच्या व्यक्तिमत्वाची संपूर्ण कल्पना वाचकांना येणार नाहीं.

पोर्तुगालमध्ये प्रजासत्ताक आलें आणि राज्यकर्त्यांमध्ये धार्मिक सहिष्णुता प्रथम पहायला मिळाली. त्या काळांत श्री कौसैरु द कॉश्त नावाचे एक गव्हर्नर जनरल नव्यानेच नियुक्त झाले होते. हिंदु धर्माबद्दल त्यांच्या मनात आदराप्रमाणेच कुतुहलहि होतें. पर्तगाळीच्या मठांत श्रीमद् इंदिराकांततीर्थ नावाचे एक तपस्वी संन्यासी राहतात ही गोष्ट त्यांच्या कानावर गेली. स्वामीजींच्या दर्शनाची त्यांना उत्सुकता लागून राहिली. गव्हर्नर जनरलांनी आमंत्रणा शिवाय स्वामीजींच्या भेटीसाठी जाणे म्हणजे शिष्टाचाराचा भंग करण्यासारखें होईल. शिवाय आपल्या प्रथा-परंपरांचें पालन करणारे स्वामी गृहस्थांप्रमाणे गव्हर्नर जनरलांचें अदबीने स्वागत करणार नाहीत, अशा परिस्थितींत गव्हर्नर जनरलांनी स्वामीजींची भेट घेऊं नये असा सल्ला अधिकारी वर्गाने दिला.

शिष्टाचार न मोडतां स्वामीजींचें दर्शन घडावें अशा ध्यासा पोटीं गव्हर्नर जनरलांनी तिऱ्हाईतांमार्फत स्वामीजींना सूचक संदेश पाठविले. स्वामीजींकडून अधिकृत आमंत्रण आल्यास गव्हर्नर जनरल आनंदाने श्रीमठाला भेट देतील असा तो संदेश होता. पण या संदेशाकडे श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांनी दुर्लक्षच केलें.

दुसरीकडे दररोज स्वामीजींची कीर्ति गव्हर्नर जनरलांच्या कानावर पडतच होती. अखेर त्यांनी धर्म-सत्तेपुढे लीन होण्याचा निर्णय घेऊन आपणच एखाद्या अनुकूल दिवशीं पर्तगाळी मठाला भेट देऊन श्रीस्वामी-जींचे दर्शन घेऊं इच्छित असल्याचा अधिकृत संदेश गव्हर्नर जनरलांनी पाठविला आणि श्रीइंदिराकांततीर्थांनी दिवस निश्चित करून सकाळीं अकरा वाजण्याची वेळ आपणास अनुकूल असल्याचें कळविलें.

ठरल्या दिवशीं ठीक अकरा वाजतां आपल्या लवा-जम्यासह गव्हर्नर जनरल मठाच्या प्राकारांत दाखल झाले. त्यावेळीं श्रीरामदेवाच्या मंदिरांत पूजा संपून आरत्या सुरू झाल्या होत्या. मंगल वाद्यें व मंदिरांतील घंटा वाजत होत्या. सुस्पष्ट व लयपूर्ण वेदघोष चालू होते. गव्हर्नर जनरल दूर उभे राहून हें दृष्य पहात होते. इतर भक्तांप्रमाणेच तेहि हात जोडून उभे राहिले.

आरत्या संपल्या व श्री स्वामीजी मंदिराच्या मुख्य दारांतून बाहेर आले. ते चौकांत पोचतांच गव्हर्नर जनरल स्वामीजींची तेजःपुंज मूर्ति पाहून विस्मित झाले. विनम्र-तेने त्यानी श्रीपादांसमोर गुढघे टेकून प्रणिपात केला आणि नंतर इतर भक्तांप्रमाणे हात जोडून बाजूला उभे राहिले.

दुभाषामार्फत स्वामिजींनी गव्हर्नर जनरलांशीं थोडाफार संवाद केला. स्वामीजींची विद्वत्ता व धर्म, अध्यात्म यांचें सखोल ज्ञान व त्यांचा वैज्ञानिक दृष्टीकोन आणि एखादा विषय समजावण्याची त्यांची हातोटी पाहून गव्हर्नर जनरल केवळ चकित झाले नाहींत तर श्री स्वामीजींचे भक्तहि बनले.

निरोप घेताना गव्हर्नर म्हणाले, "माझ्याकडून आपली व श्रीमठाची कोणतीहि सेवा होण्यासारखी असेल तर मी कृतार्थ होईन. पण तत्काळ या मठवास्तूजवळ आपल्या संरक्षणासाठीं आपल्या अनुमतीने एक पोलीस चौकी ठेवीन."

श्रीस्वामीजींनी तोंडावर मंदस्मित आणलें व शांत शब्दांत गव्हर्नर जनरलना सांगितलें, "या मठांत श्रीराम-देवाची अधिसत्ता चालते. जोंवर श्रीरामदेवाची इच्छा असेल तोंवर पोलिस पहारा नसतानाहि आम्ही व या मठांतील मालमत्ता सुरक्षित राहील आणि नको असेल तर आपलीं सारीं सुरक्षादलें एकत्र आलीं तरी तीं देवाच्या इच्छेसमोर निष्प्रभ ठरतील. शिवाय, सर्वसंग-परित्याग केलेल्या संन्याशाला पोलिसांनी रक्षण द्यावें ही कल्पनाच हास्यास्पद आहे."

उत्तर ऐकून गव्हर्नर जनरल स्तिमित झाले.

निरोप घेताना श्रीइंदिराकांततीर्थांनी गव्हर्नर जनरलना चंदनाची पेटी व चांदीची एक लेखणी स्मृतिभेट म्हणून दिली.

भेटीचा स्वीकार करताना गव्हर्नर म्हणाले, "मी आपल्या आज्ञेची प्रतिक्षा करीन."

"आज्ञा नव्हे, अपेक्षा आहे." श्रीस्वामीजी चट्कन उद्गारले. "मठातर्फे मिळालेल्या लेखणीचा लोकहित रक्षणासाठीं सदुपयोग व्हावा."

"अवश्य." असें आश्वासन देऊन गव्हर्नर जनरलांनी पुन्हा गुढघे टेकले.

मुलांवरील अकृत्रिम प्रेम

मुलांवर प्रेम करणें हें महात्म्याचे लक्षण म्हणायला पाहिजे. मुलें दिसलीं कीं श्रीइंदिराकांततीर्थ मुलांपेक्षांहि लहान होऊन जात. त्यांना मुलांचा निरागस, निष्कपट स्वभाव फार आवडायचा. देवाचेंच रूप कदाचित त्यांना मुलांत दिसत असावे. मुलें हीं देवा सारखीच असतात-निर्व्याज, निष्कपट. स्वामीजी कोणत्याहि कामांत कितीहि व्यग्र असले किंवा एखाद्या विचाराचा पगडा त्यांच्या मनावर असल्याने ते चिंतित असले तरी मुलें पाहिलीं कीं ते सारे कांहीं विसरत. त्याना जवळ बोलवीत. बोलतें चालतें मूल असलें तर त्याला त्याचें नांव विचारीत. त्याने बोबड्या बोलांतून उत्तर दिलें की आनंदित होत आणि जवळच ठेवलेल्या भांड्यांत हात घालून खारीक, खडीसाखर किंवा जें काय असेल तें त्या मुलाच्या हातावर ठेवीत. मुलेहि आनंदित होऊन देवा इतक्याच भक्तिभावाने स्वामीजींना नमस्कार करीत. आपला दुपारचा वेळ खर्चून स्वामीजी कागदाचे लहान लहान तुकडे करून त्यांत एक दोन चमचे साखर घालून त्यांच्या पुड्या बांधून ठेवीत, मुलें भेटीला येतील त्यावेळीं त्यांच्या हातावर ठेवण्यासाठीं. खरोखर मुलांवर जो माया करतो तो थोरांहूनहि थोर असतो, हेंच खरें.

वन्य प्राण्यावरहि त्यांचें असेच प्रेम. चितळ, साळ, कृष्णमृग यांसारखे प्राणीहि त्यांनी पाळले होते. रोज संध्याकाळी वृंदावनस्थ गुरूंना नमस्कार करून आल्यावर

स्वामीजी कृष्णमृगाला हाक मारीत. वास्तविक त्याला हाक मारायची गरजच नसायची. रोजच्या संवयीप्रमाणें ठरल्या वेळीं तें स्वामीजींच्या मागे मागेच असे. तें जवळ आलें की स्वामीजी मूठ दोन मूठ वाटाणे किंवा हरभरे त्याच्यापुढें पसरून देत. कृष्णमृग तोंडाने ते दाणे टपटप वेचून खात असे आणि स्वामीजी कौतुकाने त्याच्याकडे पहात.

कबुतरांसाठी तर त्यांनी एक स्वतंत्र स्तंभच उभारला होता आणि त्या स्तंभावर फळयांचे कप्पे केले होते. ते कप्पे म्हणजे कबुतरांची घरें. स्वामीजी दररोज दुपारीं आपल्या हाताने त्यांना अन्न देत. त्यावेळीं कबुतरांची मौज बघण्यासारखी असे. गोठ्यांत तर गाईवासरें अगणित असत. त्यांच्या देखभालीवर स्वामीजींची करडी नजर असे. ते स्वतः अधूनमधून गोठ्यांत जाऊन गायीवासराना पाहून येत. आणि स्वामीजी गोठ्यांत आल्यानंतर गुरेहि प्रेमाने हंबरत.

ग्रंथसंपदा

स्वामीजी विद्वान होते, बुद्धिमान होते, वाक्चतुर होते तसेच उत्तम प्रवचनकार आणि अध्यापकहि होते. धर्म परायण तसेच प्रेमळ गुरू होते, तसेच ते ग्रंथकारहि होते. पीठाधिकार स्वीकारानंतर नवव्या वर्षीच त्यांनी गीतेवर भाष्य लिहिलें. आजपर्यंत गीतेवर अनेक विद्वानांनी अनेक ग्रंथ लिहिले. वेगवेगळया विद्वानांनी गीतेचा वेगवेगळया प्रकारे अन्वयार्थ लावला आहे. अद्वैत हा गीतेचा सिद्धांत असे सांगितलें जातें. परंतु श्रीइंदिराकांततीर्थ स्वामींनी श्रीमन्मध्वाचार्यांच्या द्वैत सिद्धांतानुसार गीतेवर भाष्य लिहिलें. धर्म व अध्यात्मांतीलच केवळ नव्हे तर साहित्यांतीलहि हें त्यांचें मोठें कार्य आहे. या ग्रंथाची तिसरी आवृती श्रीमद्द्वारकानाथतीर्थ यांनी प्रसिद्ध केली. गीताभाष्याशिवाय गीता गौरव, न्याय, मीमांसा, द्वैत बोधिनी आदि ग्रंथ त्यांनी लिहिले. सागर रामाचार्य लिखित सुनीति भागवतावर स्वामीजींनी टीकाहि लिहिली. एवढा सारा व्याप सांभाळून एवढी ग्रंथरचना करणारे आचार्य विरळच!

महानिर्वाण

तपस्वी साधकाने आपले अवतारकार्य संपविण्याचें ठरवून इहलोकांतील व्यापाची आवराआवर करावी तशा पद्धतीने श्रीमद् इंदिराकांततीर्थांनी आपल्या महानिर्वाणाची पूर्वतयारी शके १८६४चे संवत्सर सुरु होतांच चालविली. प्रिय शिष्य श्रीमद् कमलानाथतीर्थांना समाज व मठापुढील कार्याची, प्रश्नांची व ते प्रश्न हाताळण्यासाठीं आपण घेतलेल्या दिशेची पुन्हा एकदां स्पष्ट कल्पना दिली आणि बदलत्या युगांत होणाऱ्या स्थित्यंतराकडे लक्ष ठेवून मठ परंपरेला आंच येऊं न देतां समाजाच्या प्रगतीचे मार्ग खुले करण्याचा कानमंत्र दिला. आणखी एक सूचनाहि केली. पाठशाळेंतील विद्यार्थ्यांमध्ये गोविंद नामक एक विद्यार्थी होता. शिष्य म्हणून त्याचा स्वीकार करण्याच्या दृष्टीने विचार व्हावा असे त्यांनी शिष्यस्वामीना सांगितलें.

वार्षिक श्रीरामनवमी हा मुख्य उत्सव. त्या उत्सवाला हजेरी लावण्यासाठीं श्रीस्वामीजी मुद्दाम दोन दिवस आधीं पर्तगाळी मठांत परतले. आपल्या कारकिर्दितील तो शेवटचा रामनवमी उत्सव असल्याची जाणीव स्वामीजींना असावी. प्रत्येक गोष्ट स्वतः करीत. श्रीरामनवमीचा तो उत्सव म्हणजे अधिकाधिक लोकांचा निरोप घेण्याचा प्रसंग ठरला.

श्रीरामनवमी उत्सव भव्यतेने साजरा झाला आणि दूरवरचे लोक परतले. श्रीइंदिराकांत तीर्थांची आवरावर चालूच होती. चैत्र वद्य पंचमीला श्रीमठांत नाटकाचा प्रयोग झाला. शिष्यस्वामीसह तें नाटक पहायला, ते थोडा वेळ बसले. किंचित अस्वस्थ वाटल्यामुळें ते अर्ध्यावर उठले. त्यावेळीं श्री स्वामीजींच्या अंगांत सडकून ताप भरला होता.

दुसरा दिवस उजाडला. त्यावेळीं जसें काय आदल्या दिवशीं कांहींच घडलें नाहीं असें सर्वांना वाटावे इतकी त्यांची प्रकृति उत्तम होती. संध्याकाळ पर्यंत प्राणज्योत मंदावत चालली आणि सप्तमीच्या मध्यरात्रीं ती मालवली.

एक दिव्य शक्ति या जगतांतून अंतर्धान पावल्याचा भास शिष्य परिवाराला झाला... पण त्या प्राणज्योतीचे तेज आजहि श्रीमठाच्या कार्यांत जाणवतें आणि समाजाला अजूनहि त्या निम्म्या शतकाच्या कारकिर्दीपासून प्रेरणा मिळत असते.

घटनाक्रम

शके १७९३ माघ शु. ७मी गुरुवार,	भटकळ येथें जन्म. मूळ नांव : रामकृष्ण. माता : सौ. लक्ष्मी. पिता : नरसिंह पुराणिक गोत्र : भारद्वाज.
शके १८०८ वैशाख शु. १०मी गुरुवार, दि. १३-५-१८८६	पर्तगाळ मठांत एकोणिसावे पीठाधीश श्रीपद्मनाभतीर्थ यांजकडून संन्यास दीक्षा. श्रीइंदिराकान्ततीर्थ नामाभिधान
शके १८१४ आषाढ शु. ७मी शुक्रवार, दि. २-७-१८९२	गुरुवर्य श्रीपद्मनाभतीर्थ वृंदावनस्थ
शके १८१४ आषाढ व. तृतीया मंगळवार दि. १३-७-१८९२	श्रीगुरुपीठारोहण
शके १८१४ मार्गशीर्ष शु. १० मी	पहिल्या दिग्विजयाचा आरंभ, कडवाड, अंकोला,कोडकणी,कुमठा, हळदीपूर होन्नावर, मुर्डेश्वर, भटकळ, शिरूर व व्यंकटापूर
शके १८१५ मार्गशीर्ष शु. १३ शी	दुसऱ्या दिग्विजयाचा आरंभ : खोल, मडगांव, वेलिंग, मंगेशी, मडकई, कुंडई, जुवारी, माशेल, सावईवेरें सांखळी, डिचोली, म्हापसें, शिवोली, रेडी, वेंगुर्ले, हाडोवडें, कुडाळ, मालवण, धामापूर, हरमल, वेरें, नेरुल, पणजी, रायबंदर, कुंभारजुवें, पारोडे, बाळ्ळी, काणकोण.
शके १८१७ कार्तिक शु. चतुर्थी	तिसरा दिग्विजय सुरूः पैंगीण, लोलयें, सुंकेरी, अंकोला, गोकर्ण, यल्लापूर, सिर्सी, सिद्धापूर, कुमठा, कोडकणी, होनावर, कुंदापुर, बसरूर, ब्रह्मावर, बारकूर, उडुपी, कल्याणपूर, मंगळूर, कासरगोड, होसदुर्ग, बेडगिरी, कालिकत, त्रिचनापल्ली, मीनाक्षी, रामपूर, रामेश्वर, विष्णुकांची, शिवकांची, गोविंदराजपट्टण, तिरुपती, गुंटकल, हुबळी, लोंढा, मडगांव, मुरगांव, पणजी, कांदोळी, कळंगुट, शिवोली, वेरें, कालापूर, थोरलें गोवें, कुंकळ्ळी.
शके १८१८ वैशाख शु. १५ मा	चिक्कनकोड येथील श्री. नारायण आचार्य यांचे सुपुत्र व्यासराय यांना गोकर्ण येथील मठीं संन्यास दीक्षा देऊन शिष्य म्हणून स्वीकार झाला व बटूस श्रीनरहरीतीर्थ असें नामाभिधान देण्यांत आलें.
शके १८१९ मार्गशीर्ष कृष्ण षष्टी	श्रीनरहरीतीर्थांचें निर्वाण
शके १८२० ज्येष्ठ वद्य २या	चौथा दिग्विजय सुरूः लोलयें, कारवार, सुंकेरी, चेंडिये, अंकोला, हळगें, हेगडें, कुमठा, होनावर, कासरकोड, मुर्डेश्वर, शिराळी.
शके १८२१ मार्गशीर्ष ५ मी	पांचवा दिग्विजयः उत्तर व दक्षिण कर्नाटक

शके १८२२ आषाढ शु. ९मी	सहावा दिग्विजयः बाळ्ळी, कुंकळी, मडगांव,रायतूर, माशेल, कुंडई, सांखळी, डिचोली, अस्नोडें, शिवोली, हरमल, केरी, रेडी, शिरोडें, वेंगुर्ले, कुडाळ, धामापूर, मालवण, कणकवली, फोंडाघाट, कोल्हापूर, नृसिंहवाडी, पुणें, पंढरपूर, म्हापसें, कुंडई, म्हाडदोळ, वेलींग, सावईवेरें, शिरोडें, पंचवाडी, काकोडें, रिवण.
	काशी येथील अन्नछत्र प्रकरणीं पत्रव्यवहार.
	श्रीगोपाळकृष्ण मठ भाविनकुर्वे येथें संस्कृत आर्य विद्याशाळेचें उद्घाटन.
शके १८२३ आश्विन शु. १४ शी	सातवा दिग्विजय : कारवार, सुंकेरी, अवर्से, अंकोला, गोकर्ण मादनकेरी, कुमठा, होनावर, माविनकुर्वे, बारकूर, इडगुंजी, होसाड, गेरसप्पा, सिद्धापूर, वेंकटापूर, शिराळी, मुर्डेश्वर, कासरकोड, हळदीपूर, तिळगी, कडवाड, सदाशिवगड
वैशाख शु. ७ मी	बारदेशकर प्रकरणाचा निकाल. मुलींच्या विवाह-वयाचें बंधन शिथिल.
शके १८२४ मार्गशीर्ष शु ९ मी	आठवा दिग्विजयः सदाशिवगड, हळगें, लोंढा, बेळगांव, खानापूर, हल्याळ, यल्लापूर, अंकोला, कडवाड.
शके १८२५ वैशाख शु. ९ मी	नववा दिग्विजय : गोकर्ण, शिरूर, अंकोला, कुमठा, उप्पीनपट्टण, होनावर, मुर्डेश्वर, वेंकटापूर, शिराळी, कासरकोड, गंगोळी, कुंदापूर, बसरूर, सोमेश्वर, सिद्धापूर माविनकुर्वे, हळदीपूर, कागल, मादनकेरी, गोकर्ण, चेंडियें, कारवार,
शके १८२६ मार्गशीर्ष व. १ दा	दहावा दिग्विजयः बाळ्ळी, कुंकळी, असोळणें, तळवडें, पारोडें, रामनाथी, वेलिंग, केरी, म्हाडदोळ, कुंडई, पानवेल, मडकई, प्रियोळ, डोंगरी, काकोडें, जांबावली, रिवण.
शके १८२७ ज्येष्ठ शु. ५ मी	अकरावा दिग्विजय : डिचोली, कुंभारजुवें, रामनाथी, गोठण, सांखळी, अस्नोडें, थिवी, शिवोली, हरमल, केरी, शिरोडें, आखली, आजगांव, रेडी, कोचरें, मालवण कणकवली, राजापूर, पाली, लांजे, संगमेश्वर, चिपळूण, रत्नागिरी, पुळें-गणपती, बांबर्डे, वेंगुर्ले, शिरोडें, आरवली, म्हापसें, रायबंदर, कुंडई, म्हाडदोळ, गोठण, पारोडें, बाळ्ळी, फातर्पे, खोल, आगोंद.
शके १८२७ गुरुवार, ज्येष्ठ शु. १३ शी	डिचोली मठाचें उद्घाटन व श्रीदेव प्रतिष्ठापना. परदेश गमन प्रकरणावर तोडगा, डिचोली मठांत संस्कृत पाठशाला सुरू
शके १८२८	श्रीमद् भगवद्गीता मराठी अनुवादाचें प्रकाशन
शके १८२९ वैशाख वद्य ५ मी	श्री वैकुंठ नारायण आचार्य (पर्तगाळी) यांचे सुपुत्र नारायण यांस संन्यास दीक्षा - आश्रमीय नांव श्रीकमलानाथतीर्थ.

शके १८२९	बारावा दिग्विजयः बाळ्ळी, पारोडें, म्हार्दोळ, वेलिंग, सावर्डे, बेळगांव, शहापूर, पुणें, मुंबई, अजमेर, मथुरा, वृंदावन, गोकुळ, हरिद्वार, बिल्वकेदार, ह्रषिकेश, प्रयाग,काशी, गया, अयोध्या.
शके १८३१ कार्तिक वद्य ११ शी	तेरावा दिग्विजयः रिवण, शहापूर, सांवर्डे, बेळगांव, हंपी, विरुपाक्ष, विजयनगर, द्रोणाचलम, बेझवाडा, मंगलापूर, काकीनाडा, वाल्टेर, जगन्नाथपुरी, साक्षीगोपाळ, भुवनेश्वरी, वैतरणीतट, रामटेक, भुसावळ, नर्मदातट, ओंकारेश्वर, उज्जयिनी, क्षिप्राकांठ, ग्वाल्हेर, गोमतीकांठ, डाकोर, गिरनार, सोमनाथपट्टण, पोरबंदर, द्वारका, मुंबई, पुणें, लोंढा, मडगांव.
शके १८३२ वैशाख शु. १४ शी	चौदावा दिग्विजयः कारवार, अंकोला, हळदीपूर, होनावर, करिकुर्वे, बळकूर, मुर्डेश्वर, शिरुर, वेंकटापूर, भटकळ, बैंदूर, बसरूर, कोटेश्वर, बारकूर, कल्याणपूर, उडुपी, मुल्की,गुरुपूर, मुडबिद्री, कारकळ, बेळतंगडी, बंटवाळ, उल्लाठ, होसदुर्ग
शके १८३२ माघ शु. १ दा	उडुपी येथें मध्व संप्रदायाच्या मठाधीशांशीं भेट- एकीबेकी प्रकरणाचा निकाल
शके १८३२ भाद्रपद व. १२ शी	पंधरावा दिग्विजय : रिवण, सांवर्डे, लोंढा, हुबळी, गुंटकळ पद्माव-तीपट्टण, तिरुपती, कालहस्ती, रेनीगुंठा, सुब्रह्मणेश्वर, घटिकाचल, चंगलपेठ, चिदंबर, तोताद्री, अनंतरायन, मातुलिंग अल्लेपी, कोच्चि, तिरुमल, बेंगळूर
शके १८३४ निजाषाढ शु ५ मी	सोळावा दिग्विजयः दक्षिण व उत्तर कर्नाटक
शके १८३५ चैत्र व. ८ मीः	सतरावा दिग्विजयः नाशिक झांशी, दिल्ली, हरिद्वार, ह्रषिकेश, प्रयाग, काशी, गया, बिल्वकेदार, श्रीनगर, रुद्रप्रयाग,पाताळगंगा, बदरि-काश्रम, नंदप्रयाग, मुरादाबाद, आग्रा, ग्वाल्हेर, मुंबई, पुणे.
शके १८३७ आश्विन कृ १०	अठरावा दिग्विजयः बाळ्ळी, मडगांव, पारोडें, रिवण, काकोडें, पंचवाडी, माशेल, डिचोली, दोडामार्ग, शिरोडा, रेडी, आखंदे, वेलिंग, सांवर्डे, हुबळी, विजयनगर, गुंटकल, गोविंदराजपट्टण, तिरुपती, विष्णुकांची, शिवकांची, श्रीरंगम्, मदुराई-मीनाक्षी, रामेश्वर, दर्भशयन, होसदुर्ग, विठ्ठलक्षेत्र, पाणीमंगळूर, उल्लाळ, बेंगळूर, लोंढा.
शके १८४१ आश्विन शु. १४ श्री	एकोणिसावा दिग्विजयः अस्नोटी, सुंकेरी कडवाड, हळगें, अवर्से, अंकोला, कारवार,
शके १८४२	शिर्सी येथें सुब्रह्मण्य वेद पाठशाळेची स्थापना.
शके १८४४ वैशाख व १ दा	विसावा दिग्विजय : कारवार, अंकोला, कुमठें, हळदीपूर, होनावर, माविनकुर्वे, कासरकोड, होसाड, वेंकटापूर, भटकळ, मुर्डेश्वर, मंकी, कासरकोड, उप्पीनपट्टण, कोडकणी, हेगडें, कागल, मादनकेरी. श्रीसुनीति भागवताचें प्रकाशन

शके १८४५ वैशाख शु.७ मी	एकविसावा दिग्विजयः कारवार, अंकोला, कुमठा, इ. उत्तर कर्नाटका नंतर सादोळशें, पारणें, आगोंद, खोल, असोळणें, कुंकळी, रिवण, काकोडें, पंचवाडी, दुर्भाट, रामनाथीं, बांदिवडें, मडकई, कुंडई, म्हाडदोळ, गोठण, प्रियोळ, कुंकळयें, डोंगरी, माशेल, डिचोली, शिवोली, म्हापसें, कुंभारजुवें, पानवेल, रायबंदर, थोरलें गोवें, कुठ्ठाळ, बाळ्ळी.
१७ डिसेंबर १९१२	लोलयें येथील शिक्षण संस्था उभारण्याचा आदेश
चैत्र शु. १ दा	होनावर येथें पाठशाळेची स्थापना.
शके १८५० आषाढ शु १२ शी	बाविसावा दिग्विजयः लोलयें, कारवार, सुंकेरी, कडवाड, बिणगें, चेंडियें, अंकोला, होनावर, कासरकोड, वेंकटापुर, कुमठा, कोडीबाग,
शके १८५१ आश्विन व ८ मी	तेविसावा दिग्विजयः लोलयें, कारवार, हळगें, अंकोला, मादनकेरी, उप्पिनपट्टण, निलकुंद, सिद्धापूर, बिळगी,गेरसप्पा, कासरकोड, वेंकटापूर, भटकळ, होनावर, हेगडें,
शके १८६० पौष शु. ४ थी	चोविसावा दिग्विजयः म्हाडदोळ, वेलिंग, गोठण, मडगांव, लोंढा, हरिहर, बसरूर, मंगळूर, उडुपी, मुल्की बंटवाळ, उप्पीन गुंडी, कडूर, बेळगांव, मडगांव, जांबावली, रिवण, कुंकळ्ळी,
माघ शु. २ या	गोकर्ण-काशी मठाधीशांचें संमेलन
माघ व १० मी	उडुपी येथें मध्वसंप्रदायी पीठाधीशांच्या संमेलनांत सहभाग
शके १८६१ चैत्र ९ मी	काशी मठाधीश श्रीसुकृतींद्रतीर्थ स्वामींचे पर्तगाळी मठांत आगमन व उभय मठांमध्यें स्नेहवृद्धी.
वैशाख ६ मे १९३९	करारपत्र
शके १८६३ वैशाख ४ थी.	पंचविसावा दिग्विजयः रिवण, जांबावली, डिचोली, सांखळी, गोठण, वेलिंग, म्हाडदोळ, कांदोळी, डोंगरी, रामनाथी, बांदिवडें, कालापूर, शिर्दोन, पणजी, ताळगांव, कुंभारजुवें, माशेल, कुंडई, मडकई, म्हापसें, हळदोणें, शिवोली, सावईवेरे, बेळगांव, शाहापूर, बैलहोंगल.
शके १८६४ चैत्र कृष्ण ७ मी मंगळवार, दि. २६-४-१९४२.	महानिर्वाण

श्रीइंदिराकांततीर्थ स्वामीजींच्या कारकिर्दीतील जीर्णोद्धार, देव-प्रतिष्ठा, यात्रा वगैरे

क्र	खि. शक	तपशील
१.	१९०१	यज्ञमंटप, पूर्वगुरुवर्यांच्या वृंदावनशाला निर्माण.
२.		सिद्धापूर - वेंकटरमण देवालयाचा जीर्णोद्धार.
३.		म्हापसा - श्रीलक्ष्मीनारायण मंदिर उभारणेस प्रेरणा व सहाय्य.
४.		श्रीशांतादुर्गा - गोठण देवालयाचा घूड नवीन बांधून घेतला.
५.		बदरीनाथ यात्रा.
६.		काशीयात्रा.
७.		अयोध्या, मथुरा, ऋषिकेश यात्रा.
८.		रामेश्वर यात्रा - प्रथम शिष्यासह.
९.		रामेश्वर यात्रा - शिष्य कमलानाथांसह.
१०.		द्वारका व जगन्नाथपुरी यात्रा.
११.		वेंकटापूर देवस्थान जीर्णोद्धार व प्रतिष्ठा.
१२.	१९०३	भटकळ - वडेर मठाच्या गर्भ मंदिराचें नूतनीकरण.
१३.	१९०५	दिवचल गांवांत मठवास्तू उभारून देव-प्रतिष्ठा.
१४.	१९११	मंगळूर येथील गोकर्ण मठाच्या समोर एक मजली वास्तु - उभारणी
१५.	१९१९	हळगा - श्रीमठ वास्तु उभारण्यांत सहाय्य.
१६.		शेळी - श्री गोपालकृष्ण देवस्थानांत प्रतिष्ठा
१७.	१९२२	होन्नावर गांवांतील श्रीवेंकटरमण देवस्थान श्री संस्थानी हस्तांतर करून घेतलें.
१८.		कारवार मठ-स्थापना.
१९.	१९२४	पर्तगाळ मठीं श्री वीरविठ्ठल देवाच्या समोरील वासरी, खालील वासरी आणि नैवेद्याच्या स्वयंपाकगृहाचें नूतनीकरण
२०.	१९३४	श्रीरामदेवा समोरील मोठी माडी व खालील चावडीसह संपूर्ण बांधकाम.
२१.	१९३५	अंकोला गोकर्ण मठाचा जीर्णोद्धार
२२.		पर्तगाळी मठांत शिक्षण घेत असलेल्या सेनापूर आचार्य घराण्यांतील गोविंदाचार्य यास प्रशिष्य म्हणून निवड करून मठ परंपरेबद्दल असलेले प्रेम व अभिमान तसेंच दूरदर्शित्व प्रकट केलें. व आपल्या वृंदावनोत्तर शिष्य लवकर स्वीकार करणेचा आदेशहि आपले प्रिय शिष्य श्रीमत्कमलानाथ तीर्थ स्वामींना दिला.
२३.		शेतजमीन, गझन जवळ ५०० एकर
२४.	१९३६	बसरूर मठाच्या समोर एकमजली वास्तु उभारणी.

श्रीभगवंतालें गीत

कै. वामन रघुनाथ वर्दे वालावलीकार

श्रीमद्भगवद्गीता ही भारतीय धर्म, अध्यात्म, दर्शन, आनी तत्त्वज्ञान हांचो आपरोस. देखुनूच शेंकड्यांनी शेंकडे बदलत्या काळाक धरून समाजाक गीतेचो वेगळो वेगळो अर्थ होलमत रावला. गीतेची खूबशीं भाशांतरां आसलीं तरी, शणै गोंय-बाबानी सरळ शुद्ध कोंकणींत केल्लो गीतेचो अणकार ह्या सगळ्या अणकारां मदीं आगळो-वेगळो म्हणूंक जाय. गीतेच्या अभ्यासकांखातीर मूळ संस्कृत श्लोक आनी ताचे सकयल शणै गोंयबाबांनी केल्लो सरळ, रसाळ कोंकणी अणकार आमी अध्यायवार उजवाडायतात

संपादप्यालीं दोन उतरां

संवसारांत आनी आमच्या भारत देसांतूय तरेकतरा जायते धर्म पातळ्ळयात. तांतूंत आमचो वेदीक धर्म चड पुर्विल्लो. वेद आनी उपनिषदां हे ताचे मुखेल ग्रंथ. ह्या ग्रंथांचें सार म्हळयार 'श्रीमद्भग्वद्गीता'. विस्तारान ल्हान पणून म्हत्त्वान म्हान अश्या ह्या अप्रूप ग्रंथाचीं सगळया हिन्दी आनी येवरोपीय भासांनी एकापरस अदीक भाशांतरां जाल्यांत. पणून आमचे कोंकणींत- तिगेले खाशेले देवनागरी लिपींत- मेकळें अशें भाशांतर एकूय जावंक नासलें, तें आज 'श्रीभगवंतालें गीत' ह्या नांवान भायर सरता.

हें भाशांतर जाल्लें पळोवचें अशी म्हाका उमळशीक लागल्यार आज कशींय ४०।४५ वर्सां जालीं. काळजां-तले हेच ओडीन, १९२७ वर्सा हांवें शणै गोंयबाबांची पैलीवैली भेट घेतली. पणून ह्या ना त्या कारणान तें काम फुडें पडत गेलें. अखेरेक, १९३५ वर्सा तांणी हें भाशांतर करून तें तीन खेपो निवळायलें. फुडें, ह्या भाशांतरावां-गडाच ताची फोडणिशी बरोवन, गितेचे शिकोवणेचो सार-गाबो वाचप्यांक दिल्यार बरें जायत अशें येवजून, तांणी त्या कामाक हात घालो. कारण, गिता म्हळयार हजारांनी वर्सांनी आनी हजारांनी ऋषिंनी जल्मवेर बसून केल्ले चिंतणेचें सार आसा. संवसार म्हळयार कितें, तो आपशींच जाला कि कोणें घडला, आपशींच जाल्यार कसो, घडला जाल्यार कोणें, तो घडल्लो कसो आसा, तो खैं रावता, संवसारांत मनीस जल्माक येता कित्याक आनी मरता कित्याक, मरण म्हळयार कितें, मरतरीच मनीस वा ताचो आत्मो खैं वेता, तो सासणाचो कि खिणयाळो, मनशाचे फाटीक कर्म म्हळयार करणी कित्याक लागल्या, ताचेपासून सुख-दुख कित्याक भोगता, तीं ताका मेल्या उप्रांतूय भोगचीं पड्टात कि नात, पातक म्हळयार कितें, पुण्यताय म्हळयार कितें, तीं कोणें निर्मिलीं, तांची बादा मनशाक जावचें कारण कितें, तें खैंसून आयलें, हांतूंतल्यान कशें सुटचें आनी सासणाचें सुखी कशें जावचें-बी तरेकतरा प्रस्नांनी विचारी मनशाचो जीव काथलावता आनी ताका नाका-पुरो जाता. ताका मागीर कितेंच गोड लागना. तो सुखाक आंवडेना. दुखाक कांवचेना. कितलींय आडमेळीं आयलीं जाल्यारूय तो तान-भूक विसरून रात-दीस त्या प्रस्नांचे फाटल्यान धांवता. असल्या म्हळयार ह्या प्रस्नांची तड पळोवंक नेटान वावुरिल्ल्या आनी अखेरेक मनाची मोटी थंडाय जोडिल्ल्या आमगेल्या पुर्वज ऋषिंनी, त्या संबंदाचे आपणाले अणभव आनी विचार, वेद-उपनिषदां-बी ग्रंथांनी बरोवन दवल्ल्यात.

'श्रीमद्भग्वद्गीता' म्हळयार त्या विचारांचो रोस न्हय, - आपरोस. देखून तो पोसो भरून निखटो ताळयांत रकोवन उपकारना. तो थोडो-थोडो तळटार घेवन, जिबेन चाटून, ताची ल्हवु-ल्हवू रूच घेवंक जाय. पणून मूळ गितेनूच हें काम जायना; तें, उतराक उतर दवरून करूं नज जाल्ल्या भाशांतरान कशें जायत? देखून तांतूंतली दर एकली म्हणणी फोडून-विस्कून, ओपारी-देखी दिवन उकती करची पट्टा. ते भाशेन तांणी ती करपाचें थारायलें. हे खातीर तांणी वेगळया-वेगळया काळांत आनी थळांत उजवाडा आयिल्ल्यो गिता पुंजावन त्यो वाचून काडल्यो आनी तांतूंतल्या वेगळया-वेगळया पाठांचो बारकायेन अभ्यास केलो.[१] गितेंत आयल्ल्या अदीक-अर्थी उतरांचो कोश घडून, वेगळया-वेगळया विदवानांनी केल्ले तांचे तरेकतरा अर्थ उठावन काडले. गितेचेर, पुर्विल्ल्या-अर्विल्ल्या आनी भायल्या-भितल्ल्या विदवानांनी बरैल्ल्यो फोडणिश्यो वाचून, तांगेल्या सम आनी आड मत्तांची वळेरी बरोवन काडली. वेदीक धर्माचे मुखेल ग्रंथ आनी ताच्या धर्मीक खांदयांच्या वेगळया-वेगळया मुखेल आचार्यांनी आप-आपणाल्या मत्ताभाशेन केल्ले तांचे वेगळे-वेगळे अर्थ आनी फोडणिश्यो वाचून काडल्यो.[२] येसू क्रिस्ताची जीण आनी क्रिस्तांव धर्माचें बिब्ल, म्हम्मुदाची जीण आनी इस्लाम धर्माचें कुराण, तशेच तालमूद-बी हेर धर्मांचे मुखेल ग्रंथ; तांचीं भाशांतरां आनी फोडणिश्यो वाचल्यो. त्या धर्मांचे आनी वेदीक धर्माचे शिकोवणेंतली सारकेपणां आनी तीं नासल्यार तांचीं कारणां सोदून-येवजून काडलीं.

हे भाशेन, आगळें-उणें अडेशीं-तिनशीं पानांचें आयतें एकठावन जातकूच तांणी आपणाल्या गिते-भाशांतराक कसलेच भावनेची बादा जावची न्हय हे खातीर, आपणालें मन आनी मेंदू हांचो सोद घेतलो आनी तांचेर आपल्या[३] पेल्या कसल्याय मत्तांचीं पुटां चडिल्लीं आसल्यार बारकायेन सांसपून पळोवन तीं काडून उडैलीं. हे भाशेन, आपणाली नदर शुद्ध, सत्त्वीक आनी उजू करून आनी योगभरीत जावन तांणी हें भाशांतर चौथे खेपेक निवळावंक घेतलें. हें भाशांतर बिब्लाच्या इंग्रजी अणकाराभाशेन सादें, सोंपें आनी नितळ जावचें अशी तांची इत्सा आसली. पणून जेन्ना ही निवळावणी सव्या अध्यायांतल्या इकराव्या शिळोकाचेर पावली तेन्ना तांच्या मुखार एक नवीन अडचण आयली. ती म्हळयार उतरांच्या रुपांची. तीं थारावपांत आपणाली कसलीय तरी चूक जाता अशें तांकां दिसलें. ती सोदून काडचे खातीर तांणी दाखै, पळै, सोडै हीं उतरां विस्कून पळैलीं; त्या वेळार तांकां त्या उतरांचीं फुडलीं रुपां दाखौंक, पळौंक, सोडौंक अशीं जावचे बदला दाखोवंक, पळोवंक, सोडोवंक अशीं जाता[४] म्हणपाचें समजलें. तशेंच तांणी 'न्हंय' हें क्रियापद फोडून पळैलें. त्या वेळार, ताचेवैली नाखया उच्चाराची कुरू (.) गाळून उडोवंक जाय, म्हळयार तें 'न्हंय' हाचे बदला 'न्हय' अशें बरोवंक जाय अशें तांकां दिसलें.[५] म्हणटकूच हेच भाशेन दरएकल्या उतराचो आनी तांतूंतल्या मूळ धातुचो सोद घेवन तांचो खोल अभ्यास केल्याबगर आपणाल्या गिते-भाशांतराक येवंक जाय तितली नितळसाण येवची ना आनी तें जाय तितलें शुद्ध जावचें ना म्हणपाचें तांकां उकतें दिसलें.

भाशेच्या अभ्यासाचें हें काम थारायल्ल्या भितल्लेंच एक आसलेंय जाल्यार, तें गितेच्या भाशांतरा उप्रांत हातांत घेवपाचो तांचो आदलो बेत आसलो. तो तांकां बदलचो पडलो आनी गितेचें भाशांतर बऱ्यांतलें बरें जावचें हे खातीर, तें कडेक दवरून, भाशेच्या शास्त्रीक अभ्यासाक हात घालचो पडलो. हें म्हाका समजलें तेन्ना हांव पेंचांत पडलों. कारण त्या वेळार, म्हळयार १९३७ त म्हज्या हातांत 'नवें गोंय' आसलें. ताका आंकपट्टें नवें

---

१. ह्या 'दोन उतरां'चे अखेरेक, पुर्वण दिल्या ती पळयात.

२. ह्यो फोडणिश्यो सुमार पंदरा-वीस आसात.

३. देव - धर्म, न्याय-नीत आनी संवसार ह्या संबंदान खासा शणै गोंयबाबांलीं मत्तां वेगळे तरेचीं आसलीं.[(१) गोमन्तोपनिषत्, दुसरें खंड, मुंबै, १९३३, पानां ३४०-४१. (२) पुण्यात्मो राम कामती, मुंबै, १९३९, पानां १-२. (३) कोंकणी विद्यार्थ्यांक, मुंबै, १९५८, पान ३७.] तीं गितेंतल्या त्या संबंदाच्या मत्तांक जमसारकीं नासलीं.

४. कोंकणिची व्याकरणी बांदावळ, मुंबै, १९४९, पानां ११०-१२.

५. बांदावळ, पान १५९.

खाण जाय जातालें आनी ताची पुर्वण करपाचो सगळो भार एकट्या शणै गोंयबाबांचेर पट्टालो. पणून म्हाका व्याक्रणाची भूक लागिल्ली आनी गितेच्या भाशांतराचे तानेन म्हजो जीव व्हर्सतालो.[६] देखून, तीं दोनूय कामां जाता तितले बेगीन जावचीं हे खातीर मोट्या कश्टान हांवें 'नवें गोंय' थांबोवचो निर्णय घेतलो.

पणून हो संवसार मोटो विचित्रांचो आसा. तो कैन्ना कोणाक भाजून काडीत हें समजना. तशें पळैल्यार, शणै गोंयबाबांनी आपणाल्या खाशेल्या संवसाराचो चिंता-हुस्को सोडिल्लो आनी ताच्यो उखला-दवरी काळाचेर सोंपोवन तांणी कोंकणी संवसाराक वेंग मारिल्ली. ताची दशा पळोवन तांचो जीव आकूळ-पिकूळ जातालो. देखून, तो जाता तितलो सरी करून हुस्क्या-मेकळें जावचें अशें तांणी थारायल्लें. ते म्हातारे जाल्ले; पणून तांगेली लिखणी ऐन तरणेपणान शिवशिवताली. आदीं ते, हें वाचूंक जाय, तें वाचूंक जाय अशें म्हणटाले. पूण आतां तांगेलें सगळें वाचप सोंपिल्लें, आनी मनां-मेंदूंत सांठावल्लें बरोवंक तांगेली लिखणी फुरफुरताली. तांची प्रकृत बरी नासली; ती भौन भौन तांकां धोंगशिताली. जाल्यारूय, तिका चेपून, आंगांत आशी-नाशिल्लें बळगें एकठावन, नवो धर्म थापण्या देवदुतावरी,[७] मोट्या हावेसान ते त्या कामाक लागिल्ले. त्या कामाचेर तांचो कितलो मोग आशिल्लो आनी ते खातीर तांणी आपणाल्या सगळया संवसारीक आशा-मनिशा आनी वान्सा मारून, कितलें खर तप केल्लें हें हांवें सांगपाची गरज ना. त्या बळग्याच्या नेटार उश्यासरीं पाविल्ल्या मर्णाक लेगीत "थांब, म्हजें काम अजून सोंपूंक नां" अशें सांगून ताका ते धिस्पटायतले आसले. ह्या वेळार तांकां एक-दोनूच वर्सां थंडायेचीं गेल्लीं जाल्यार एकटे कोंकणींतूच न्हय तर संवसार-साइत्यांत आनीक एक भोव बऱ्या ग्रंथाची भर पट्टली आसली. पणून घटीत वेगळें आसलें. ते भाशेन ताणें आपणाक जाय तशेंच करून शणै गोंयबाबांलीं ऐन म्हत्त्वाच्या वावराचीं दोन-तीन वर्सां खाल्ल्यान, 'कोंकणिची व्याकरणी बांदावळ'च अर्दकुटी उल्ली[८] अशें न्हय तर गितेचे फोडणिशेवां-गडाच ह्या भाशांतराची निखटी निवळावणीय जैंचे थैं रावन विचारी संवसाराचें मोल करूं नज इतलें लुस्कान जालें. हें पळोवन जीव चुरचुरता. पणून आतां ताका उपाय ना.

हे भाशेन, हें 'श्रीभगवंतालें गीत' जशें म्हज्या हाताक लागलें तशें वाचप्यांमुखार येता. हें भाशांतर शणै गोंय-बाबांनी तीन खेपो निवळायल्लें अशें वैर म्हळां. पणून तीं तीनूय निवळावपां एकेच तालकेचेर जाल्ल्यान, तांतूंत कांय जाग्यांर ओळीक ओळ दसून, उतरांत उतरां आनी अक्षरांत अक्षरां घुस्पल्यांत. ह्या कारणान, आनी म्हज्या अजाणपणान आनी घळयेपणान, ताचे हे छापी तालकेंत जायत्यो चुको उल्ल्यात. तशेंच, हांतूंत मूळ गितेंतले शिळोक दिवंक जाय आसले; पणून ते दिवंक नात. हे खातीर हांव मखलासी मागतां आनी शणै गोंयबाबांअसलो कोणूय समान-धर्मी आनी समान-सबावी म्हा-आत्मो फुडें सरून, हें चड गरजेचें आनी भोवच म्हत्त्वाचें पुस्तक निवळावन, फावो-जाल्ले फोडणिशेसैत वाचप्यांक दितलो अशी आस्त धरतां.

ह्या पुस्तकाचे प्रस्तावनकार भौमान्य राजकवी मंजेश्वर गोविंदबाब पै हांची 'शणै गोंयबाबांले बरपावळि' च्या वाचप्यांक हांवें वळख करून दिवपाची गरज ना. तांगेले जायते इतिहासीक सोद शणै गोंयबाबांनी मान्य केल्यात.[९] हाचेवरसून ते पैल्या पांवड्याचे इतिहास-सोदपी आसात म्हणपाचें उकतें दिसता. तांकां बावीस भासो येतात. इतिहासाच्या मळार तांणी जायते मुळावे सोद लायल्यात. तांणी कांय खेळ रचल्यात; आप-जिणे कथा बरैल्या. ह्या भायर ते निजाचेच कवी आसात. ह्याच नात्यान तांची नामना चड चलता. श्रीकृष्ण परमात्म्याचेर

---

६. "... गितेसारक्या ग्रंथाच्या भाशांतराचो चंद्रहार कोंकणिच्या गळयांत अजून घालपाचो आसा...तिचें व्याक्रण घडपाचें आसा.....**तिचो कोश करपाचो आसा...**" पुण्यात्मो राम कामती, 'उजवाडावप्यालीं दोन उतरां,' पान १५.

७. देवदूत म्हळ्यार देवान धाडिल्लो. देवाची सांगणी घेवन आयिल्लो भोव बरो आत्मो.

८. 'कोंकणिचे व्याकरणी बांदावळी'त, १८१ व्या पानार, "कोंकणी लोकांले पूर्वज (त्यत्) हें उतर जायतें उपकारायताले अशें दिसता. ह्या संबंदाची फोडणिशी फुडें येतली" अशें म्हळां. पणून ती तांतूंत आयिल्ली दिसना. देखून हेंय पुस्तक अर्दकुटें उल्लें अशें म्हणचें पट्टा.

९. (१) गोंयकारांची गोंयाभायली वसणूक, पैलें खंड, मुंबै, १९२८, पानां १४३, १४४, १४८; (२) 'कांहीं मराठी लेख,' पैलो वांटो, मुंबै, १९४५, पानां १८७, १९९.

भकतीन थबथबिल्लें तांणी एक लांब-गीत रचलां. तशेंच बुद्ध भगवान, क्रिस्त स्वामी आनी गांधी म्हात्मे हांगेल्या जिणेंतल्या दुखाळ प्रसंगांचेर, काकुळतीन उपाट भरिल्लीं तीन कथा-गितां तांणी रचल्यांत. तांगेलीं ल्हान-व्हड कवनांय जायतीं आसात. तीं सगळीं रोसाळ आनी म्होंवाळ जाल्यांत. लोकांच्या तोंडांत तीं रात-दीस घोळटात. हे भाशेन, तांणी केल्ले कानडी साइत्याचे भारीभरकूम सेवेन तुश्टल्ल्या थैंच्या मद्रास सरकारान, १९४८ वर्सा तांकां 'आस्थान-कवी' म्हळयार राजकवी ही ऊंच पदवी दिली. कानडी-साइत्य-संवसारांत असली पदवी मेळैतले तेच पैले आनी एकलेच एक आसात. हाचे वरसून, तांणी केल्ली कानडी साइत्याची सेवा कितली मुळावी आसा आनी ती कितली तोला-मोलाची जाल्या तें उकतें दिसता. हे सेवेन भारावल्ले कानडी-साइत्य-परिशदेन, आपणाले १९५० वर्सा मुंबै भरिल्ले ३४ वे बसकेचो येजमानकेचो पाट तांकां दिलो.[१०] पणून तो मान आपणायतना आपूण कोंकणो आसां आनी आपणाली आवै-भास कोंकणी आसा हें, आडखळनासतना खणखणीत ताळयान सांगूंक ते विसल्ले-भियेले नात. राजकवी गोविंदबाब पै हांचो जल्म आनी तांगेलें सगळें मुळावें ताळावें शिकप, तांगेल्या आज्या-पणज्यांभाशेनूच, हेर भासांच्या चेपणातळा सांपडिल्ल्या कोंकणाच्या दक्षीण मुलखांत आनी परक्या भासांत जालें, जाल्यारूय आपूण कोंकणो आसां, हें ते विसल्ले नात. हांतूंतूच तांगेलें सगळें तेज सांठावलां. तांगेले कान कोंकणी हें उतर आयकनाफुडें फुलतात आनी तांगेलो आत्मो -

आसूनी खैं खैं तरी आमी, मायी !
आमचीं हदयां सदां तुजे पायीं!
तुजेंच न्हय गे हें हाड-मास?
तुजेवीण खैंची आमची दुद-भास? [11]

अशें विचारून भुरकुटून किटकिटूंक लागता! हें पळोवन जिवाक खातकुतल्यो जातात. हे भाशेन, आवै-भुंयेच्या आनी आवै-भाशेच्या मोगांत अखंडपणान पेंवन आपलेपणाच्या तेजान लखलखण्या व्हडांत-व्हड कानडी साइत्य-सुर्याची प्रस्तावन कोंकणी साइत्य-समराटांच्या ह्या पुस्तकाक दिवंक मेळळी हें हांव म्हजें मोटें भाग्य समजतां.

निमाणें, कोंकणी लोकांत आवै-भाशेचो मोग आतांचेकूय अदीक रुजचो आनी ते भाशेचे सेवेक तांणी चड अगत्यवादान लागचें ह्या हेतून, ह्या पुस्तकाच्यो एक हजार प्रती कोंकणिचो प्रसाद म्हणु वांटपाच्यो थारायल्यात. ते भाशेन तो हेत तडीक वचूं अशें मागून हांव हीं दोन उतरां सोंपैतां.

का. श्री. नायक

---

१०. Bharat Jyoti, Bombay, dated 24th December 1950, Vol. 13, No. 10, page III, story of the Asthana-Kavi.

११. 'साद,' संपादपी डॉ. एच. ओ. मास्कारेंज्यस, मुंबै, १९५०, पैलें वर्स, तिसरो आंक, पान १३.

पुर्वण

शणै गोंयबाबांल्या सोदपी-वावराची एक पत.

(संबंदः संपादप्यालीं दोन उतरांतली ७, टीप १ पळेयात.)

शणै गोंयबाबांक गितेचे इतिहासीक बसकेचो आनी तांतूंतल्या एक-दोन शिळोकांचो दुबाव येतालो. तांतूंतलो एक दुबाव, जाय-जाल्लो आधार मेळून खरो कसो जालो ह्या संबंदाची गजाल सकला दिल्या. तिचेवरसून, तांगेले इतिहासीक सोद कितले मुळावे आनी घट-गुंड्या बुन्यादिंचेर आधारिल्ले आसात तें वाचप्यांक दिसतलेंः

गितेच्या इकराव्या अध्यायांत श्रीकृष्ण अर्जुनाक संवसाररूप दाखैता; तें पळोवन तो भिता आनी श्रीकृष्णाक विनैताः ''माथ्याक मुकूट घाल्लो आनी हातांत गदा आनी चक्र आशिल्लो असो आदले भाशेनूच तुका पळोवंक हांव सोदतां. अगा हजार भुजांच्या, संवसाराचें रूप घेतिल्ल्या देवा, तूं त्याच रुपाचो **चार भुजांचो** जा'' (११-४६). ही ताची मागणी मान्य करून, श्रीकृष्ण आपणाल्या मुदलच्या रुपान दिसता. त्यावेळार, अर्जुन म्हणटाः ''श्रीकृष्णा, तुगेलें हें माणकुलें **मनीसरूप** पळोवन, आतां म्हगेलें मन थारावलें आनी हांव धेयभानार आयलों'' (११-५१). हाचेवरसून, ह्या वेळार श्रीकृष्णान आपणालें संवसाररूप पालोवन दाखैल्लें रूप **मनशाचें** आसून, मनशाक चार हात नासतात हें कोणाकूच सांगूंक नाका. तरी आसतना एकाद्रे श्रीकृष्णाकूच तितले हात आशिल्ले जाल्यार तांतूंतल्या फकत दोन हातांत **गदा** आनी **चक्र** हीं दोन आवतां दिवन, ताचे उरिल्ले दोन हात, 'महाभारत' कार वा गिताकार रिते दवरचो नासलो; त्याय दोन हातांत शंख आनी साळीक दितलो आसलो. पणून वैर दिल्ल्या पैल्या शिळोकांत तशें करूंक ना. हाचेवरसून त्या शिळोकांतल्या मुदलच्या खऱ्या उतरांची उखला-दवर जाल्ली आसूंक जाय वा तो शिळोकूच गितेंत कोणेंय अडेचो शिरकटायल्लो आसूंक जाय असो शणै गोंयबाबांक दुबाव आयलो. कारण असल्या 'चमत्कारां'चेर तांचो विस्वास नासलो. वेदीक धर्म, तागेल्या खाशेल्याच घरांत सकला पडून, आनी थैं हेर धर्म किल्लून वा भायल्यान येवन मातून आमची वाट लागूंक, सगळयांत वैलें आनी पैलें कारण असले 'चमत्कार' आसून ते आमी आतां ना करूंक जाय. कारण असल्या 'चमत्कारां'नी खऱ्या गिन्यानाक बाद येता आनी तो उखलून धरतल्यांची वाट लागता, हांतूंत दुबाव ना. पणून चिकित्सायेन भरिल्ल्या ह्या विसाव्या शेंकड्यांतूय संपादिल्ल्या कै. टिळकांल्या 'गीतारहस्य' ह्या ग्रंथांत लेगीत तोच पाठ घोळैला.[1] देखून, त्या शिळोकाची फोडणिशी करपाक शणै गोंयबाब अनमनताले. अखेरेक, जायतो सोद करतकूच, गितेची एक वेगळी प्रत तांच्या हाताक लागली. तांतूंत वैर दिल्ल्या पैल्या शिळोकांत ''**चतु**र्भुजेन'' (**चार** भुजांचो) हाचे बदला **'भुजद्वयेन'** (दोन भुजांचो) असो पाठ तांकां मेळ्ळो.[2] म्हणटकूच मुदलचो, गिताकाराच्या हातचो, खरेलो शुद्ध पाठ 'भुजद्वयेन' होच आसा हांतूंत दुबाव उरना. पणून ते भाशेन, ह्या पुस्तकांत बदल करूंक ते पावले नात आनी हांवेंय तो केलो ना, हे खातीर वाचप्यांनी मखलासी करची.

---

१. श्रीमद्भगवद्गीतारहस्य अथवा कर्मयोग शास्त्र, तृतीय मुद्रण, पुणें, शक १८४० (सन १९१८) पान ७७१.

२. किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव । तेनैव रूपेण **भुजद्वयेन** सहस्त्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥ श्रीभगवद्गीता, edited by राजवैद्य जीवराम कालिदास शास्त्री, रसशाला औषधाश्रम, गोंडळ, काठीयावाड, विक्रम संवत् १९९३ (क्रि. स. १९३७), पान १०७. ह्या गिता-ग्रंथाक जोडिल्ल्या Introduction, पान ११ वैल्यान, **१२३५ संवतांत (क्रि. सन. ११७९ त)** बरैल्ल्या आनी सुरते मेळिल्ल्या हाताळयावरसून तो छापला आनी त्या हाताळयांत **हरिवंशूच आसा** म्हणपाचें समजता.

प्रस्तावन

म्हजे मान्य मित्र, मुंबैच्या गोमन्तक छापखान्याचे धनी श्री काशीनाथ श्रीधर नायकांनी तांचेय-म्हजेय मित्रवर्य श्रीश्री[१] शणै गोंयबाबांनी केल्ल्या, 'श्रीमद्भगवद्गीता' ह्या ग्रंथाच्या कोंकणी भाशांतराक हांवें एकि प्रस्तानव बरोवका म्हणु म्हाका बरप धाडलां. शणै गोंयबाबांनी कोणाक 'कोंकणिचे अशोक' म्हळां कि त्या व्हड मनश्यांलो निरोपु नाकारच्याक म्हजें मन आयकना. देखून ह्या कामाक हांवें हातु लावका जालो.

ही प्रस्तावन तम गितेकच न्हय, परंत शणैंल्या गितेच्या कोंकणी भाशांतराक मात. जाल्ल्यान, शुरुवेर आमची आवैभास जी कोंकणी हिच्या संबंदान आनी शणैंनी तिका वैर हाडपाक केल्ल्या सेवेच्या संबंदान हीं दोनि-दोनी चि - उतरां सांगतां.

हिंवाळयांत कितले कि जंतू न्हिदोन पडतात आनी गिमांत पुना सशक्त जागे जातात खैं. तशी च आतां जागेल्या आमची कोंकणी. कोंकणी ही तिजी भैणभास जी मराठी हिचेपरस कितलि फाटली म्हणु शासनांत मराठी कै कितले कि पूर्वासून तथैं दिश्टी पडचीं कोंकणी शब्दांसूनय कळता. तशेंच ईसवी १२९० त रचन जाल्ल्या आनी मराठिचें आद्य काव्य म्हणोन घेवच्या श्री'ज्ञानेश्वरीं'त वावुल्ल्या कितले कि कोंकणी शब्दांसूनय समजता, इत्यादि. जाल्यार, आदले कान कशें मागल्या शिंगांत निपून वेतात, तशें वेळु मुखार सरतां आमची कोंकणी मागशी-मागशी पडली आनी दिसु सांजेतांच उजवाडु कशें घर-घरच्या दिव्यांत मात रावता, तशें ती उलवणेंत मात उरली. शिवाय, म्हाका तम अशें दिसता कि, ती साइत्यांत अद्याप पावली ना. न्हय, न्हय, पैर ची पैर थांय ती पावनी आशिल्ली. पणून थोडे च वर्सा फाटीं, जेदना शणै गोंयबाबांनी तांची कोंकणिची ती वज्रलेखणी हातांत उबारली, घे! तेदना सुटली कोंकणिची ती शेंकडे लांब साडे साती, फाटी सरले तिजे ते हिंवाळयाचे दीस आनी तांच्या फाटो फाटी तिज्यांत फुलेच्या लागलो आतांचो हो नवो वसंतु!

हेंच दुसऱ्या भाशेन सांगूं जाल्यार, म्हाका आस्ता आसा कि, आमचे शणै गोंयबाब हे कोंकणी भाशेक वैर काडपी 'म्हाआचार्य'[२] मात न्हय, ते आतांच्या बरपी कोंकणीचे-आतांच्या कोंकणी साइत्याचे - बापूय व्हय. हें चूक आसों ना आसों, पणून हें तम म्हजें थीर मत. तांची कोंकणी म्हळयार आमचें कुळार-गोंयची निप्पट दुदभास, तिजें नितळ दूद. म्हज्या कोंकणींत जाल्यार परक्या दुदकार्न्यांलें दूद जायतें मेळनु ती भौ उदकळ जाल्या. देखून म्हजे कोंकणीक आनी तांचे कोंकणीक रात-फालें. अशें जाण जावनूय हांव तांच्या गितेक खैंच्या हातान प्रस्तावन बरोवं?- नज, तांच्या ह्या भांगराच्या सोराक म्हजो पितळिचो आंकडो लागोवच्याक नज म्हणु म्हजें मन दचकून, एक दोन फावटीं मागसार-मुखार जूंय घेवपाक लागलें खरेंच. परंत तेदना म्हज्या उगडासाक आयली, श्रीरामान सेतु बांदैतना ल्हानशे एकि चानियेन आंब्याचो एकु सुको कातो हाण्णु तांतूंत घालपाची सेवा केली म्हणून, म्हज्या भुरगेपणांत आयकिल्ली एकि काणी. सै म्हाका देवु पावलो म्हळें आनी देखून, हें कोंकणी गितादेविचें मंदिर उक्तें करतना म्हजीं हीं चार आबोलीं उंबरारि दवरतां...

जगाच्या त्या त्या भाशेच्या म्हा-बरप्यांल्या शैलींत जे जे कितले सद्गुण आसूंक जाय, - देखीक, नितळपण, दादलेंपण, गोडसाण, गोमटाय, इत्यादि ते ते सगळेय भरपूर आसात शणै गोंयबाबांल्या कोंकणींत. तितलेंच न्हय, फांत्यावैल्या आदल्या कोंब्याच्या सादावरी तांची कोंकणी कोंकणी-जगाक जागोवंक फाव जाली. हो आनीक एकु सद्गुणु तिजांत आसा. अशी तांणी आपणाल्या बरपावळींत फुडल्या साइत्याक कोंकणी भास भांगरान घडोवन दिली. तांच्या कोंकणी गितेक हीच म्हजी प्रस्तावन...

---

१. बंगालींत भायर पडिल्ल्या मनशाच्या नांवाआदीं दोन श्री लायतात, ती रीत हांगा उपकारायल्या.

२. आल्बुकेर्कान गोंय कशें जिखलें? मुंबै, १९५५, हारेची जीख, पान १२.

कोंकणींत शणै गोंयबाबांलें हें पैलें एकिचि भाशांतर मात न्हय, आनीक यीं तीनी पुणि वेगळीं भाशांतरां आसात अशें दिसताः

(१) ईसवी १९१४ च्या आसपास म्हजे व्हडले भैणिचे घोव, आमच्या दक्षिण कानडा जिल्ल्यांतल्या मुल्की गांवचे सुप्रख्यात कानडी कवी, नाटककार आनी गाणार श्रीश्री बंगलेकार नारायण कामत (१८७२-१९१८), हांणी 'साकी' म्हणु मराठींत जें एक प्रसिद्ध गीत आसा तांतूंत रचिल्लें कोंकणी भाशांतर, हें आतां च कानडी लिपींत मंगळुरांत छाप जालां.

(२) उत्तर कानडा जिल्ल्याचे सुप्रसिद्ध संस्कृत विद्वान आनी बीनकार श्रीश्री मंगेश राव तेलंग (१८५९-१९४९), हांगेलेंय पद्यांत बांदिल्लें कोंकणी भाशांतर आसा. हें हांवें आज पर्यंत पळेल्लें ना.

(३) म्हजे मित्र, आमच्या दक्षिण कानडाचे श्री रामचंद्र कृष्ण प्रभु, हे एकि फावटी म्हाका सांगताले कि तांचे मित्र श्री बाळकृष्ण भगवंतशणै वा बाकिबाब बोरकार नांवाचे एक सुप्रसिद्ध कवी, जे आतां पुण्यांत आसात खैं, ते गितेचें कोंकणी भाशांतर पद्यरुपान करताले. तें दोनि वर्साच्या पूर्वीं आपणें पळैतना, तांतूंत दोनि अध्याय जावनु तिसऱ्या अध्यायाचें भाशांतर चलतालें म्हणून.

हीं नंतां आनीय चडतीं कोंकणी भाशांतरां आसात की नात, हांव नेण.

शणै गोंयबाबांलें हें भाशांतर, कोंकणी भास उलोवचे लोक, वाचचे लोक आनी जाणते लोक सगळेय सदांय वाचत आसोंत, वाचून खुश पावत आसोंत, सुख पावत आसोंत, शांति पावत आसोंत आनी भगवंतु तांचेर सदांय कुरपा करत आसों. हीच ताचे कडे म्हजी मनभरी मागणी.

गोविन्द पै

इति शम्.
मंजेश्वर,
ता. ५. ११. १९५५

श्रीभगवंतालें गीत

पैलो अध्याय

अर्जुनाचो खेद

धृतराष्ट्र उवाच
धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।
मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥१॥

धृतराष्ट्रान म्हळें -
संजया, कुरुक्षेत्राच्या पवित्र मळार झुजाचे इत्सेन जमिल्ल्या म्हज्या पुतांनी आनी पांडवांनी कितें केलें ?।।१।।

संजय उवाच -
दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।
आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥२॥

संजयान म्हळें -
त्या वेळार, पांडवांचें सैन्य झुजाच्या मांडान रचिल्लें पळोवन, दुर्योधनराजा द्रोणगुरूसरीं वचून उलैलो ॥२॥

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥३॥

अगा शणै, तुगेलो बुदवंत गडो जो द्रुपदाचो पुत धृष्टद्युम्न, हाणें झुजाच्या मांडान रचिल्लें हें पाण्डुच्या पुतांचें मोटेलें सैन्य पळे ॥३॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥४॥

हांतूंत व्हडलीं धोणवां घेतिल्ले, भीम आनी अर्जुन हांचे असले झुजांतले वीर, म्हळयार सात्यकी, विराट आनी मोटेलो रथी द्रुपद, ॥४॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥५॥

धृष्टकेतू, चेकितान, काशयेचो बळिष्ट राजा, पुरुजित, कुंतिभोज आनी मनशांतलो म्हालगडो शैब्य, ॥५॥

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥६॥

पराक्रमी युधामन्यू, बळिष्ट उत्तमौजो, सुभद्रेचो पुत अभिमन्यू आनी द्रौपदेचो पुत, मेळून सगळेच मोटेले रथी आसात. ॥६॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥७॥

आतां, भौ बऱ्या बामणा, आमगेले जे म्हालगडे म्हज्या सैन्याचे मुखेली, ते तूं ध्यानांत घे. ते बरे करून कळूंक तुका हांव सांगतां. ॥७॥

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

तुमी आनी भीष्म, कर्ण आनी झुजां-जिखपी कृप, अश्वत्थामो, विकर्ण, तसोच सोमदत्ताचो पुत भूरिश्रवो, ॥ ८ ॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

आनी हेर जायते वीर, म्हजेखातीर जिवाची आस्त सोडिल्ले, तरेकतरा मारचीं शस्त्रां घेतिल्ले, सगळेच झुजा-विद्येंत पाटांगडे आसात. ॥ ९ ॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥ १० ॥

अशे तरेन भिष्मान चोंयवशीन राखिल्लें आमगेलें सैन्य, रेवाडो घालूं नज तसलें मोटें आसा; आनी भिमान चोंयवशीन राखिल्लें हें हांगेलें सैन्य, रेवाडो घालुं येता तसलें ल्हान आसा. ॥ १० ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

तुमी सगळयाच जाणांनी, सैन्याच्या मांडाच्या सगळया दारांनी, नेमिल्ले भाशेन उबे रावन, भिष्माकूच चोंयवशीन राखचो. ॥ ११ ॥

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।
सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२॥

मागीर त्या दुर्योधनाक भुरकुटावंक, कुरुकुळांतल्या म्हाल-म्हाताऱ्या खर-निबर भीष्म आज्यान, शिंवा-भाशेन मोट्यान गाजून, व्हडान शंख वाजैलो.॥ १२॥

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥

तेन्ना शंख, नगारे, कांसाळीं, आराबां आनी शिंगां एकाच खिणांत चोंयवसल्यान वाजूंक लागलीं. तो नाद चड घणघणलो. ॥ १३ ॥

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

उप्रांत, धवे घोडे बांदिल्ल्या मोट्या रथांत बशिल्ले श्रीकृष्ण आनी अर्जुन हांणीय लकलकीत शंख नेटान वाजैले. ॥ १४ ॥

पाञ्चजन्यं हृषीकेशौ देवदत्तं धनंजयः ।
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

श्रीकृष्णान पांचजन्य, अर्जुनान देवदत्त आनी भयांकृत करण्यो करतल्या आनी कोल
सुण्याभाशेन खादोळपणान मातून चड बळिष्ट जाल्ल्या भिमान पौंड्र नांवाचो मोटेलो शंख वाजैलो. ॥ १५ ॥

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

कुन्तिचो पुत युधिष्ठिरराजा हाणें अनंतविजय, नकुळान सुघोश आनी सहदेवान मणिपुष्पक वाजैलो. ॥ १६ ॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥

मोटेलो धोणवाकार काशयेचो राजा आनी मोटेलो रथी शिखंडी, धृष्टद्युम्न, विराट आनी झुजांत हार जावंक नाशिल्लो सात्यकी, ॥ १७ ॥

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥

द्रुपद आनी द्रौपदेचे पुत आनी बळिष्ट बावळयांचो सुभद्रेचो पुत अभिमन्यू हांणी, अगा धतरिच्या राजा धृतराष्ट्रा, सगळेवशीन वेगळे वेगळे शंख वाजैले. ॥ १८ ॥

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १९ ॥

मळब आनी भूंय गाजैण्या त्या घणघण्या नादान कौरवांचीं हड्डीं फोडलीं. ॥ १९ ॥

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ।
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ २० ॥

मागीर कौरव मांडणेन उबे आशिल्ले पळोवन आनी शस्त्रां मारचो वेळ लागीं पावन, वानराची घुडी लायिल्लो अर्जुन धोणू उखलून,॥ २० ॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

अगा धतरिच्या राजा धृतराष्ट्रा, श्रीकृष्णाक हें उतर उलैलो ।

अर्जुन उवाच -

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ २१ ॥

श्रीकृष्णा, दोनूय सैन्यांमजगत म्हजो रथ थाराय. ॥ २१ ॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।
कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

म्हणटकूच, झुजाचे इत्सेन उबे आशिल्ल्या हांकां आनी झुजाच्या ह्या व्हडल्या वावरांत म्हाका कोणाक-डेन झगडचें आसा तांकां, हांव बारकायेन पळेतां. ॥ २२ ॥

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

पाड-बुद्दिच्या दुर्योधनाचेर झुजांत उपकार करूंक हे जे हांगा आयल्यात त्या झूज-मारतल्यांक हांव बरे करून पळेतां. ॥ २३ ॥

संजय उवाच -

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥

संजयान म्हळें -
अगा भरतकुळांतल्या राजा धृतराष्ट्रा, अर्जुनान श्रीकृष्णाक अशें म्हणटकूच, ताणें तो भौ बरो रथ दोनूय सैन्यांमजगत थारावन, ॥ २४ ॥

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥ २५ ॥

भीष्म, द्रोण आनी सगळया राजांसामखार म्हळें कि अर्जुना, हे एकठांय जमिल्ले कौरव पळे. ॥ २५ ॥

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।
आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ २६ ॥

तेन्ना थैं अर्जुनाक बापोलये, आजे, शणै, मावळे, भाव, पुत, नातू तशे वांगडचे, ॥ २६ ॥

श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।
तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धूनवस्थितान् ॥ २७ ॥

मांव तशेच बरें-मागते, त्या दोनूय सैन्यांत उबे आशिल्ले दिसले. त्या उबे आशिल्ल्या सगळया नाते-वर्ग्यांक बरे करून पळोवन, तो कुन्तिचो पुत अर्जुन, ॥ २७ ॥

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

चड काकळुतीन आकुळ-पिकुळ जावन, खेदान अशें उलैलो।

अर्जुन उवाच
दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥

अर्जुनान म्हळें -
श्रीकृष्णा, हे आमचे लोक झूज मारचे इत्सेन आयिल्ले पळोवन, ॥ २८ ॥

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥

म्हज्या हाता-पांयाक वडी येतात आनी तोंड सामकें सुकता. म्हजो जीव थरथरता आनी आंगार कांटो फुलता. ॥ २९ ॥

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ।
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

हातांतसून गाण्डीव धोणू गळसणटा आनी आंगाचो सामको उजो जाता. म्हज्यान उबो रावं नज आनी म्हजी तकली घुंवळळयावरी जाता. ॥ ३० ॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।
न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

आनी श्रीकृष्णा, म्हाका अपशकून जातात. झुजांत म्हज्या मनशांक मारून बरें जायत अशें म्हाका दिसना. ॥ ३१ ॥

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

श्रीकृष्णा, म्हाका जैत नाका, राज्य नाका आनी सुखां नाकात. श्रीकृष्णा, राज्य मेळून आमकां कित्याक उपकारता? सुखांचे भोग वा वांचप आमकां कित्याक जाय? ॥ ३२ ॥

येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।
त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

जांचेखातीर राज्य, भोग आनी सुखां हांचो हावेस आमी धरचो, ते हे, जिवाची आनी आस्पतिची आस्त सोडून झुजाक उबे रावल्यात. ॥ ३३ ॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

शणै, जाणटेले, पुत, तशेच आजे, मावळे, मांव, नातू, मेवणे, तशे सोयरे, ॥ ३४ ॥

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

हांणी म्हाका माल्ल्यारूय, श्रीकृष्णा, हांकां मारूंक हांव सोदिनां. तीन लोकांचें राज्य मेळ्ळयारूय नां. म्हणटकूच एकले धतरिखातीर कित्याक मारीन? ॥ ३५ ॥

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।
पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

श्रीकृष्णा, कौरवांक मारून आमचें कितें बरें जातलें? ह्या घातक्यांक मारून आमकां पातकूच लागतलें. ॥ ३६ ॥

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान् ।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

देखून, आमी आमच्या भावांक - कौरवांक - मारूंक फावनां. कित्याक, आमच्या मनशांक मारून श्रीकृष्णा, आमी सुखी कशे जावं? ॥ ३७ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

राज्याच्या लोभान बुद्द होगडावल्ल्यांक हांकां, कुळाच्या खेवान येवचेलें अरिष्ट, आनी इष्टांच्या घातान लागचेलें पातक, जरी दिसना, ॥ ३८ ॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

तरी श्रीकृष्णा, कुळाच्या खेवान येवचेलें अरिष्ट घणघणीत पळेतल्यांक आमकां, ह्या पातकाकडसून फाटीं सरूंक कशें कळचें न्हय? ॥ ३९ ॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

कुळाचो खेव जाल्यार, सासणाचे चलिल्ले कुळाचार सामकेच नाशे जातात. कुळाचार ना जातकूच, सगळयाच कुळाचेर अधर्माचो शेक चलता. ॥ ४० ॥

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः ॥ ४१ ॥

श्रीकृष्णा, अधर्माचो शेक चलतकूच, कुळांतल्यो बायलो साप भँगतात. बायलो भँगतकूच, श्रीकृष्णा, जातिचो घुस्पा-गदळ जाता. ॥ ४१ ॥

संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

जातिच्या घुस्पा-गदळान, कुळ-घातके आनी कूळ नर्कांतूच पावतात. कित्याक, पिंड आनी तिळां-उदक मेळना जावन, हांगेलीं पितरां नर्कांत पड्टात. ॥ ४२ ॥

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः ।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

कुळ-घातक्यांच्या, जातिचो घुस्पा-गदळ घडैतल्या ह्या पातकांनी, जातिचे आनी कुळाचे सासणाचे चलिल्ले आचार मोड्टात. ॥ ४३ ॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
नरके नियतं वासो भवतीत्युनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

श्रीकृष्णा, कुळाचे आचार मोडिल्ल्या मनशांक खरेपणानशींच नर्कांत रावप घड्टा, म्हणपाचें आमी आयकून आयल्यांत. ॥ ४४ ॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

कटाऽकटा! राज्याच्या सुखाक आशेवन आमी आमच्या मनशांक मारूंक उठल्यांत, हें व्हडलें पातक करूंक आमी आडायलां. ॥ ४५ ॥

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

हांवें शस्त्र घेनासतनां आनी परतो धपको घालिनासतनां, हातांत शस्त्रां घेतिल्ले कौरव झुजांत म्हाका मारतीत जाल्यार, म्हजें चड बरें जायत. ॥ ४६ ॥

संजय उवाच -
एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थमुपाविशत् ।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

संजयान म्हळें -
झुजा-मळार अशें, उलोवन, खेदान आकुळ-पिकुळ जाल्लो अर्जुन, बाणासैत धोणू उडोवन, रथांत बसलो. ॥ ४७ ॥

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

हे भाशेन, श्रीभगवंतान सांगिल्ल्या उपनिशदांतलो,
ब्रह्मविद्येंतल्या उपायांतलो, श्रीकृष्ण आनी
अर्जुन हांगेल्या उलोवपांतलो, अर्जुनाचो खेद नांवाचो
पैलो अध्याय
जालो.

Shree Gokarn Partagal Jeevottam Math

Its Genesis, Growth and Impact in Karnataka

Adv. **P. S. Kamat**

This article by Adv. P. S. Kamat (Karwar) is reproduced from the souvenir brought out by Panchshatabdi Samiti of Shree Samsthan Gokarn Partagali Jeevottam Mutt. The contents of this article contiue to be relevant in understanding the role of mutts in Saraswat community.

In Vedic terminology, Saraswati and Bhaarati are synonymous words. Hence, Saraswats are in a sense Bharatiyas, in a historic perspective. Correspondingly, Saraswats can be called the earliest Vedic Brahmins, residing in Aaryavarta or Brahmaavarta territory in Bhaaratwarsha. The later innovation creating southern and northern divisions of Brahmins, need not be much dilated upon.

The Saaraswat culture is essentially the Vedic culture of Bhaarat. It is the culture of the land of enlightenment. Saaraswats can claim to be the main blood artery of Bhaarat spreading in all its parts, from Kashmir to Kanyaakumaari and Dwaaraka to Jagannaathpuri. Hence, this vital blood has to be kept continuously flowing integrating the whole country. It is not only the privilege but a duty on the part of Saaraswats to dedicate themselves to this important role of integration even in present times.

Saaraswats are associated with the sacred river Saraswati. The Saaraswat Muni, the son of the Dadheechi Muni, by river Saraswati, is said to be the progenitor of Saaraswats. These Saaraswats had their original abode in Punjab from where they seem to have migrated to the East in northern Bihar known as Gowda Desha. It is from this place that a new stream of this community is called the Gowda Saaraswat Brahmin. This name seems to have been acquired by them when the Saaraswats migrating along the course of the Saraswati river to Dwaarka on the western sea; further migrated downwards on the maritime reclaimed land known as Konkan. This migration is associated with Parashuram, i.e. an event during paleolithic age. The anecdote that Parashuram brought Gowda Saaraswat families of ten Gotras from TRIHOTRA (modern Tirhut) can be very well interpreted as the migration of these people to Konkan and mainly to its capital Gomantaka in a very remote past.

The word Aarya as used in Vedas and vedic culture should not be wrongly confined to an ethnic description of a particular class. In its wider sweep the word Aarya comprehends a qualitative meaning signifying a class of people with creative discipline and enlightenment as being the essence of their culture and creed.

After a long slumber and slavery Bhaarat has to revive its nationhood, to bring itself not only in line with other nations but even to stand at the fore front of them. At this juncture it would be appropriate to revive and remind of the true Aaryan culture.

I would venture to find the word Aarya derivated from RITAM. SATYAM AND RITAM are two important oft quoted words in the Vedic lore. Satyam is the Absolute truth in its latent form, where as Ritam is its patent form in all the creation. The creative evolution implies the science and art of life. It is this knowledge that is described as Vedanta Vijnaana in Upanishads. A proper combination and co-ordination of both these aspects of self same truth alone can give a harmonious life to humanity of this globe.

The healthy, creative and enlightened Vedic culture of the above type found, in the hoary past, is also perpetually found in the living present; and these eternal verities are called the Sanaatan Dharma of man. Vedas taught and propagated this code of human life through its vibrant teachings which are absolutely necessary to evolve man into super man, which is the only destiny of the human beings.

SHREEMAT BHAGAWATGEETA presents all humanity the epitome of this philosophy, which is the science and art for a harmonious proper development of man. India, however, which has passed through various cycles of human culture, unfortunately drifted towards objective achievements at the cost of spiritual growth resulting in inhuman and indulgent propensities. This gave rise to a counter tide of reformation and a rehabilitation of a compassionate human life of renunciation and restraint in the form of Buddhism and Jainism.

Even this healthy tide, as time passed, precipitated into an unhealthy dislocation of the Vedic vigour to the detriment of a national life, though its impact outside India gave a new religion and culture to the less advanced countries, far and distant in its sweep.

The national resurgence, once again came into the form of the advent of the Great Adi Shankaracharya. "It was upon the dying members of Buddhistic renunciation that Shankaracharya built the great fabric of Hindu asceticism. In those days Karnataka in the deccan was the great seat of theological learning."

The great Shankara sat at the feet of his guru Govinda Paada who was a disciple of Shri. Gowda Paada, a Saraswat Brahmin. The Advaita philosophy, propagated by Shankara, was imbibed by him from his eminent Guru. The credit goes to Shankara for reviving the Vedic culture once again throughout India. For this purpose, he created the four Maths or Dhaams, one at Badari in Himalayas, 2) at Dwaaraka on the western coast, 3) Jagannath Puri on the eastern coast, 4) Shringeri in south. This reformation swept over whole of India with an alacrity so majestically extended even to the whole world. Thus, the Saaraswat Acharyas gave

through their eminent disciple Shankaracharya, like Shri Rama krishna Paramahansa later, through his immortal disciple Swami Vivekanand, to the whole world, the truely living spiritual code for human evolution,' "leading from darkness unto light, from mortal unto immortal and thus from fragmentary truth to the comprehensive one, from Aasat to Sat." This vedic renaissance, achieved just before the christian era or thereafter, is still continuing its momentum with fresh gearing from time to time. During this movement, the Saaraswats who completely co-operated and co-ordinated with this Vedic revival, split themselves into two classes i.e. the Purohitas and Grihastas with a view to maintain the vedic lore and practices in their pristine purity.

This renaissance reminds one of the earlier antidiluvian disappearance of vedic culture and the revival of the same during post-deluge period by the great Sage Saaraswat referred to above. The Sage DADHICHEE is said to have offered his bones to the heavenly Gods to fight against the Asuras. Saraswats, the descendents of the same Sage and mother Saraswati should also inherit this creed of dedication even in a modern times, in the reconstruction of India. The early Saaraswats were followers of Shankar philosophy, the Advaita School of philosophy, though it had a blend of shaakta cult of Bengal, influenced as well by Tantrika school of Kashmir and other northern parts of India. This state of things continued till the advent of Shri. Madhwacharya in the 13th century.

During Vedic era, there was no direct mention of temples and maths. Aashrams and Gurukuls were the institutions to propagate and practice both religious and secular training during that time. It was for the first time given to Shankar to create Maths after the model of Vihaaras of Buddhistic culture, and incidentally an ascetic order just after the fashion of the Buddhist monks. These institutions have been adopted by the subsequent Acharyas and thus have come to stay throughout India in various forms.

The Shaakta and Taantrika cult gave rise to temples for worshipping Gods and Goddesses in their technical form. Saaraswats adopted these institutions even when they came down in Gomantaka. The historic temples of Kamakhya in Kamarupa in Asaam, Mahaalsa Narayani temple in Trihotra, northern Bihar, and Mangirisha Temple in Monghir have later their prototype in Goa after the Gowda Saaraswat had settled there. Adi Shankaracharya realised the importance of integrating the Hindu mind by prescribing the mode of worship of 5 Deities. They are (1) Shiva, (2) Vishnu, (3) Shakti-Laxmi or Parvati or Saraswati, (4) Surya and (5) Ganapati. This very idea now permeates through the well known Bhajans of Shri. SATYA SAI BABA. The Madhwa cult in Goa additionally introduced Vaishnava Deities as Kuladevaas. Some of these had also to migrate into North Kanara, along with their devotees during their exodus from Goa during Mohammadan and Portuguese rule.

Indian soil with its innate religious instinct had always to be regenerated at the religious level only. Integration, in its true sense in India, can never be achieved except through this mode. Mere secular efforts would not accomplish ths same in spite of modern

trends of scientific and rational thinking.

As time passed the vibrant philosophy of Shankara fell a victim to a pessimistic cult denouncing the world as mere Maya or Myth. Vedas, as a matter of fact, never gave vent to such gloomy thoughts. They were never tired of life, on the other hand Vedic people aspired to live a full course of 100 years of human lease of life, with prosperity and peace. The sublime Gayatri hymn was invoated for an enlightened life for such a healthy, harmonious human life both in this world and even thereafter.

It is this phrase of vedic cult that had to be once again revived by Shri. Ramanujacharya and finally and firmly by Shri. Madhwacharya. The philosophic system of Madhwacharya. The philosophic system of Madhwacharya is generally known as a school of Dwaita philosophy, which is in some quarters, disparaged as a narrow disintegrating code of human life.

A close study of Madhwa philosophy would surely dispel this wrong notion about the sound logical theory based on the relative truths in the phenomenal world in juxta position with comprehensive unitary truth which may be summed up as Poorna Brahma Tatwa. The greatest service done to the humanity by Shri. Madhwacharya is the bold refutation of the negative Mayaavaada of the followers of Shankara, though Shankara himself had oft stated, that his Advaita philosophy was only Bhaawatmakam and not Kriyatmakam.

Shankar had been so misinterpreted and misunderstood as to lead one calling him as Prachhanna Buddha i.e. Buddha the concealed or grabed.

Shrimadaananda Teertha or Madhwacharya was the last Acharya who wrote the first commentary on Rigveda and that too in a poetic style. As a great student he found and advocated the theory of triple interpretation of Vedic hymns and other scriptures also in the form of (1) Adhibhoutika, the physical aspect, (2) Adhidaivika the mental or psychical, (3) Adhyaatmika, the spiritual aspects of one and the same. In recent times, Shri. Aravindo had upheld this important theory and has tried to import it in his philosophy. Thus, the Maadhwa philosophy has revived the vedic philosophy in India in its indigenous pristine spirit. His teachings proclaim that the kingdom of heaven is here only and can be achieved in this very life just as pronounced by Jesus Christ to his followers.

Maayaa is the substance and power of all creation as per Geeta. All created things are changing but they are not mere illusions. They form but relative truths and not absolute negation. Laxmi Narayan is thus pointed out by Madhwacharya as the first and last principle of truth, the one omnicient, omnipotent, entity that creates and supports, as Mahaa Vishnu, all that is manifested by his own will and Leela in the company of Shri. Laxmi, ever united with him.

With this philosophic background followers of this Acharya have once again revived the robust vedic culture and philosophy in its pristine purity. Gowda-Saaraswat Vaishnava followers of this Acharya have thus found in his teachings a home truth of the Saaraswat cult of the Vedic era.

Shri. Madhwacharya's travel to Gomantaka had sown the seeds of his teaching amongst the Saaraswat

settlers in Gomantaka. The concrete form, however, of a specific Math was relegated to a later period, when 500 years ago Shree Narayan Theerth Swamiji, being initiated into Sanyasa by Shree Ramachandra Teerth Swami of Phalamar Math of Udupi Ashta Mathaas founded the Gowda Saaraswat Madhwa Math at Bhatkal, which is known generally as Wadeyar Math. This title seems to have been bestowed by Kannada rulers of the time.

The third successor, Swamiji Shree Jeevottam Teertha in his all India travels came across 3 images in Sheela river made of Panchaloha metal. He brought them with him and significantly named as (1) Bhoovijayavithal (2) Digvijayavithal and (3) Veeravithal. The first was installed at Gokarn, from which time the Math takes its main name, the second was installed at Basroor, the birth place of the said Swamiji and the third image was worshipped by him personally, with a direction that the said image, after him has to be worshipped by the presiding Swamiji alone or the initiated Shishya Swami and none else.

The three images, in their postures and symbolical embellishments, depict the three aspects of Shri. Vishnu Tatwa as envisaged by Shri. Madhwacharya himself. Our religious foundation, in this manner, prescribes a complete code of human life, a pilgrimage from human to divine life of man.

About 250 years later, Shri. Ramachandra Teertha Swamiji found in the precincts of Gokarn Math four images : (1) Shri. Rama (2) Sita (3) Laxman, along with (4) Anjaneya. As per directions received in dream he took these to the north of Kali river and on his arrival at Partgal he was again directed to consecrate the first three, there only. This is the foundation of Partgal Math; since then the main Math has been shifted to that place alone and named as Gokarn Partgal Jeevottam Math.

At that period partgal and neighbourhood seems to have been a part of the Sonda Government, a Kannada Princedom. The Sonda ruler later being afraid of the Hyder and Tipu rule and to avoid the devastations by those rulers preferred to surrender five villages of his kingdom now called Panchagram to the Portuguese and find a asylum under them at Nageshi in Fonda Taluka. Thus, the Jeevottam Math at Partgal had its final stage even in Karnataka, from an historical point of view.

After the Portuguese Government took over this area it formed part of Gomantak territory. And since then the Goa people have with their devotion and zeal and also with funds and properties, enriched this Math, and this dedication continues uptil today growing from time to time. The present status of the Math as a distinguished institution in India owes much to the dedication of Goa people, the others have contributed their best.

The philosophy which this Saaraswat Madhwa Math preaches and preserves has given a tremendous all round impetus to the followers both in Goa, Karnataka and elsewhere. The impact of this Math on the followers and others in the Karnataka was surely very conducive to the prosperity of the followers. Old Kannada rulers Ekkeri Kings during this time apperciated the talents of the followers of this institution and even entertained some important persons like Divan

Ramachandra Vithal Mahale as their Ministers. Mahale Minister has left his memories in the various temples, constructed by him in South and North Kanara. Shri. Venkatesh and Vithal images have been installed therein. This evidences the assimilation of the Venkatesha and Vithal cult both from East and Southern side. It is important to note that the Vithal in Pandharpur is the one common spiritual link between Maharastra and Karnataka just as Shree Venkatesh Deity is the link between Andhra and Karnataka. One Narayan Mahale was appointed as a negotiator with the Portuguese by the King Venkapp Nayak (1586-1629) just as one Rama Kamat was honoured by the Portuguese in the island of Bombay by being appointed as Administrator thereof. This Rama Kamat handed over the island of Bombay to the British, and the address given at that time is in Kannada. One Rama Pai was a negotiator to Veerabhadra Nayak of Bednoor Government (1629-1645) and Ganesh Mahale was the financial adviser to Shivappa Nayak of the same dynasty. Thus the Goud Saaraswats enjoyed high offices under Shivaji and Peshwas as much as they also did in Karnataka. Madhav, the great Minister in Vijayanagar kingdom was also a Saaraswat. Thus, history evidences the great part played by our ancestors in the past even in Karnataka region. In modern times our Samaj has contributed to State and Central Legislature, State and Central Cabinets and the administration thereof in a recognisable manner. Padmashri T. A. Pai, the Central Minister for Industries is a recent contribution from our Samaj, though with allegiance to Shree Kashi Math.

During the independence struggle both in North and South Kanara, our people have played an important role and have contributed their best.

Village Industries Centres conducted by some of these have exhibited their capacity for constructive work also.

The Goud Saaraswats have generally the appellation as Shenvi, Shenoy or Shanbhag or Shanbhogues. All these are synonymous words, signifying the important role many of these Goud Saaraswats played in Revenue Administration under the British and the earlier rulers. Whatever may be the correct derivation of the word, it has been freely used as a respectable way of being called in a society at that time.

The main avocation of these people especially in Karnataka was trade and industry. They have contributed to the economic prosperity in every place, they have settled down. Agriculture was not neglected by them though a feudal system grew around their acquisitions. the various temples installing the Kuladevatas in Karnataka by these people have been enriched with large properties and funds, so much so that in some of them free meals are occasionally provided to the poorer section of the community as well as to others in these temples.

Saaraswats carrying with them the Vedic trait of learning and teaching have in modern times raised many educational institutions in Karnataka; Both in North and South Kanara from the level of primary education to the college education. Amembal Subray Pai in South Kanara is a leader in this movement. He was a great social worker and he was the founder of the banking system in South Kanara. Former Chief Justice A. Narayan Pai,

the President of the Karnatak State Committee of the Panch-Shatabhi Mahotstav Samiti comes from this family and the Canara Bank Directors and the founders also are members of the family of this great social workers. Another Pai family of Udupi affiliated to our Kashi Math has also played a splendid part recently in raising the Syndicate Bank to the present heights by their wise administration. Padmashri. Dr. T.M.A. Pai, Shri. T.A .Pai and Shri. K.K. Pai may be credited with this great contribution to the country at large. Then Manipal educational campus has been the foremost institution in the country and has attracted even international appreciation. It is a creation of the vision and wisdom of the wizard of Manipal Dr. T.M.A. Pai.

Even in North Kanara, the Gibb High School and the Kanara College in Kumta owe their origin to the members of Goud Saraswat followers of this Math. Similar institutions have also grown by their efforts in collaboration with others in other places of the district. Thus, this ection has served the cause of education in both these districts by opening new institutions and serving as teacher and professors in them in large numbers also.

The Purohit section of these Goud Saaraswat Brahmins have been preserving the Vedic Lore and the Smriti practices in various Acharya Families., Our present Swamiji and his Guru Swamiji both come from the Acharya family in Gangolli in South Kanara. At this juncture it may be passingly noted that many of the presiding Swamis of this Math have come from karnataka region itself, and have by their personal eminence enhanced the sanctity and prosperity of the Math, to a great extent.

Various Acharya families are spread over the whole of Karnataka. Some of them may be named as follows :

Family of Pandurang Acharya in Sagar, Ramakrishna Puranik in Bhatkal, Anant Puranik, Baba Puranik, Krishna Puranik, Narashinha Puranik and others are some of the prominent Acharyas. Vyasaraya Acharya in sunkeri with his eldest son Raghuveer Acharya formed important Acharya families in Karwar Taluka. All these Acharyas contributed their best to the teaching and study of Vedic Lore, astrology and also Smriti rituals. these families still continue the old traditions in one form or the other.

Medical education, legal education and engineering has also attracted many young men of this section, and these professions and vocations have been successfully carried on by them with great reputation. It is creditable to see that the Shenoy family in Karkal are by tradition great sculptors in stone work. Ranjal Gopal Shenoy at present, a member of the said family, the sculpture of huge statues of Bahubali erected at Dharmasthal, had earned international appreciation and has been even engaged by Japan for a huge sculpture of Buddha Statue to be installed there.

In modern times, Shri. Rangappa and Sheshagiri Kamat of Hubli pioneers in Catering Science have contributed to Karnataka a chain of best hotels with boarding and lodging arrangements.

Since the British times majority of the forest contractors come from this class even to this date. Betelnut Agency has been another important business of theirs. Tile manufacturing factories also have been manned by many recently.

Thus, an all round flourishing life has been found to have continuously carried out by the followers of this Math in Karnataka since at least 5 centuries under this Holy Centre.

It is important to note that many of the intellectuals of this section have migrated from India to America, England and other places, and have been successfully carrying on their professions and vocations there also, thus carrying the fame of the Math even to the long distances outside India. Many families have recently settled in Bombay & Bangalore Cities and have taken to many professions and vocations there.

It is a happy thing to see that with all these changes, they have not forgotten their home mother tongue Konkani though they have excelled in literary fields in other local languages wherever they have gone. Manjeshwar Govind Pai is a reputed first Kannada national poet and his efficiency in both English and Tulu language is well known, both as a scholar and research worker therof. The Kannada Style of 'Chunavani' periodical conducted by Shri. N. G. Shanbhag of Kumta has become a name by itself.

With Blessings of Shree Veera Vithal and Rama Dev and with the grace and penance of our present Guru Swamiji His Holiness Shree Vidyadhiraj thirtha Swami, we have every right to visualise a more glorious future for the Math and its followers, provided, we properly understand and implement the vedic Saaraswat culture in its true spirit and resolve to once more dedicate outselves to the imminent task of regenerating our creed and duty of integrating the country by dedicated work of enlightened life at all levels both-spiritual and secular.

Passingly it may be noted with interest, that this Math, in addition to the main Loyalty of Goud Saaraswats has its followers in a small section of Mogaveera class; These followers are also making an all round progress so much so, one of them, Justice G. N. Vaidya has been at present donning the High Court Bench in Maharashtra along with Justice N. D. Kamat coming from G. S. B. section of the followers of this eminent Math.

On this important occasion I pray, our hopes may be fulfilled and the glory of the Math may grow from strength to strength with the dedication and zest of its followers.

श्री विजयादुर्गा देवस्थान

विनायक नारायण शेणवी धुमे

इतिहासाचार्य विनायक नारायण शेणवी धुमे यांची देवभक्ती व इतिहास संशोधनाची आवड इतकी अदम्य आहे कीं वय, शारीरिक क्लेशाची पर्वा न करतां ते इतिहास रूपी सागरांत बुडी मारून प्रत्येक खेपेला एखादें अमोल रत्न बाहेर आणीत असतात. या व्यासंगांतूनच त्यांनी गोव्यांतील अनेक देवालयांच्या इतिहासांना आकार दिला. या ठिकाणी श्री विजयादुर्गा देवस्थानाच्या (केरी फोंडा) उत्सवांविषयीं त्यांनी माहिती दिलेली आहे.

श्री विजयादुर्गा देवस्थान केरी फोंडा या गांवीं वसलें असून फोंडा शहरापासून केरी गाव ९ कि. मि. अंतरावर आहे.

श्री विजयदुर्गा देवी ही महिषासुर मर्दिनी अरमूजा पाषाणी मूर्ती आहे. याच देवस्थानची दुसरी अंगभूत देवता देवालयाच्या मंडपात एका बाजूला स्थापन करण्यात आली आहे. तिचीं नावे क्षेत्रपाल, श्री दंडपाणी किंवा व्याघ्र अशी आहेत.

श्री विजयादुर्गा देवीची पूर्वीची मूर्ति जीर्ण झाल्यामुळे १९५७ मध्ये नवीन मूर्ति बनविण्यात आली व तिची पुनःप्रतिष्ठापना वैशाख वद्य नवमी शके १८९९ (११ मे १९७७) रोजी करण्यात आली. या मूर्तीची उंची अंदाजे ४ फूट व पिंडिका धरून ५ फूट आहे. जीर्ण मूर्ति श्री ने कौल दिल्या नुसार तुलसी वृंदावनाखाली समाधिस्त करण्यात आली.

देवालयासमोर पूर्वी असलेला दीपस्तंभ जीर्ण व मोडकळीस आल्यामुळे नवीन दीपस्तंभ बांधण्यात आला आहे. सदर दीपस्तंभ अष्टकोनी व सात मजली आहे. बांधकाम संपूर्णपणे सिमेंट कॉंक्रीटचे आहे. दीपस्तंभाचे वैशिष्ट्य म्हणजे त्याला सातव्या मजल्यावर असलेल्या दर्शनी सज्जावर जाण्यासाठी पायऱ्या आहेत. हा दीपस्तंभ मे १९८६ साली पूर्ण झाला असून दि ३१ - ५ -८६ रोजी त्याचे धार्मिक विधीने उद्यापन करण्यात आले.

देवालया समोर एक प्रशस्त तलाव असून या ठिकाणी जलोत्सवाच्या दिवशी श्री चा नौका विहार होतो.

श्री संस्थानचे उत्सव.

प्रत्येक महिन्याच्या शुक्ल व वद्य दशमीस पालखी उत्सव होत असतो. ह्या व्यतिरिक्त खालील उत्सव संपन्न होत असतात.

चैत्र शुक्ल प्रतिप्रदा ते शुक्ल नवमी पर्यत रामनवरात्र. या दिवसात रोज रात्रो पुराण, कीर्तन व आरती.

चैत्र शु ॥ ९मी दिवशी दुपारी रामजन्मोत्सव व पालखी. वैशाख व ॥ ८मी व ९मी - नूतन मूर्ती प्रतिष्ठापनेचा वर्धापन महोत्सव - ९ मीच्या दिवशी रात्रो हत्ती अंबारीतून श्रीची मिरवणूक.

आश्विन शु ॥ १दा ते शुक्ल ॥ ९मी रोज सप्तशती पाठ रात्रौ रंगपूजा, वेदघोष व आरती. या दिवसात मखरोत्सव नसतो.

मार्गशीर्ष शु ॥ १दा ते शु ॥ ९मी पर्यत मल्हारी नवरात्रोत्सवानिमित्त सप्तशती पाठ व रात्रौ रोज पुराण कीर्तन, मखरोत्सव व आरती. शु ॥ ९मी दिवशी हवन. मार्गशीर्ष शु ॥ १० मी जलोत्सव महापर्षणी - रात्रौ पर्वणी नौकाविहार व दशावतारी काला.

मार्गशीर्ष शु ॥ १४ शी गंधपूजनोत्सव

मार्गशीर्ष १५ मा आवळी भोजनोत्सव

माघ व ॥ १४ शी महाशिवरात्र रात्रौ चतुःप्रहरी पूजा, नाटक व पहाटे रथोत्सव.

प्रत्येक पालखीच्या वेळी एकंदर ९ पेणी होत असतात, तीं म्हणजे आठ दिशांना प्रत्येकी एक व मंडपांत एक अशीं आहेत. पालखीच्या वेळी मंगलाष्टके म्हणण्याची पद्धत आहे. तीं मंगलाष्टकें खालीं दिलीं आहेत.

श्री विजयादुर्गा मंगलाष्टकम् (अनुवादासह)

प्राच्यां दिश्यमरप्रभुर्विजयते योऽनंतशाची हरिः
सर्वेषां भजतामनंत सुखदो योऽनंतसंज्ञामगात् ॥
देशाद्यंतविवर्जितश्च सततं शेषांकशस्याप्रियो
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ॥१॥
पूर्वेला जिचिया अनन्त वसतो शय्या अनंती जया ।
सर्वं तो भजकां अनंत सुख दे दिक्काल - अंता न घे ॥
त्या योगें हि अनन्त त्या म्हणतसे जो शेषशायी असे ।
ती देवी सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ॥१॥
आशाया मनलस्य शक्तिरपरा या दैत्य विध्वांसिनी
देवानां त्रिदशद्विषां समरजं वैरं यया शमितम् ॥
शांतेति प्रमिता शिवाय जगतां भक्तेष्टसिद्धिप्रदा
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ॥२॥
आग्नेयास जिच्या दुजी वसतसे ती शक्ति दैत्यार्दिनी
त्या देवां - असुरांचिया रणभवा वैरासि जी शांतवी ॥
शान्ता ती म्हणुनी जनास शुभदा जी भक्त - काम - प्रदा ।
ती देवी सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ॥२॥
याम्यां तिष्ठीत पुंडरिकनयनो नारायणः सायुयो
यः पापो मधुकैटभो निहतवान् मायासहायः स्वयम् ॥
सोऽय ब्रह्मविदां परत्परतरः कल्पद्रुमः कामिनां
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ॥३॥
तो नारायण देव दक्षिणी जिच्या जो पुंडरीकाक्ष कीं ।
त्या पापी मधुकैटभासि वधिले मायासहायें जयें ॥
जो ब्रह्मज्ञजना परात्पर तसा कल्पुद्रु जो याचकां ।
ती देवी सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ॥३॥
नैऋत्यां दिशि शंकरो वितनुते हन्द्यां परां संपदां
विद्यां चापि ददाति सर्वजगतामिच्छानुकूलः प्रभुः॥
शुक्लत्वात्कपिलेश्वरोऽ यमधवा सत्त्वाधिपो दैवतोः
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ॥४॥
नैऋत्येस जिच्या सदाशिव असे जो इष्ट विद्यासि दे ।
वर्णी शुभ्र दिसे तसाच म्हणती सत्त्वासि स्वामी असे ॥
त्या योगें कपिलेश्वरा म्हणुनिया ज्या भक्त संबोधिती ।
ती देवी सकलां सदैव विजया दुर्गा करो मंगला ॥४॥
या देवी सरपूजिताऽ सुरगणं संमोहयंती बहु
व्याजेः साधु सुधामपाय यदसौ देवान् सुरां दानवान् ॥

सा चैकार्थपरा परात्पर तरा वर्वर्ति पश्चाच्छिवा
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ।।५।।
जी देवी सुरपूजिता दनुभवां नानामिषे मोहवी ।
देवांना अमृतासि पाजुनि सुरा ती दानवां वंचवि ।।
ती एकार्थपरा पराहुनि परा आहे जिच्या पश्चिमी ।
ती देवी सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ।।५।।
वायव्यां दिशि राजते पुरहरो यः सप्तकोटीश्वरो
देवैः सर्षिगणैः समाश्रित इती प्रख्यात कीर्तिर्भुवि ।।
लोकानामवनाय निर्गुणवपुः सद्योऽ भवत्संमुखों
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ।।६।।
वायव्येस जिच्या पुरारि विलसे ज्या सप्तकोटिश्वरा ।
देवांनी ऋषिनी सदैव नमिला ख्याती त्रिलोकीं तया ।।
लोकांच्या अवनार्थ निर्गुण अहोसाकार होई झणीं ।
ती देवी सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ।।६।।
यन्ना मस्मरणान्नि वृत्तविषयाः सर्वेऽपि मुक्ता नराः
क्षेत्रे विठ्ठलसंज्ञके तदधिपो दत्वा स्वकीयं पदम् ।।
अगत्योत्तरतः स्वभक्त विषयात् श्री पांडुरंगः स्थितो
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ।।७।।
यन्नामस्मरणें विरवत विषयीं मोक्षा झणीं पावती ।
तो हा विठ्ठल विठ्ठलापुरिं अहा अत्यादरें राहिला ।।
भक्तांचेही ठिकाण तो त्यजुनियां आला जिच्या उत्तरे ।
ती देवी सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ।।७।।
ईशान्यां कमलं विभाति विमलं यस्मिन्स रस्तच्छुभं
यस्यां भस्यनुवत्सर भगवती यात्रोत्सवो दुश्यते ।।
लोकै रम्यतमः सहः सितदशम्यां मोदमानांतरैः
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ।। ८।।
ईशान्येस जिच्या तडागहि जळें शोभे अहा निर्मळे ।
शुद्धीं मार्गशिरी तिथीस दशमी नौका विहारा करी ।
जे देवि नरनारि त्या सकलहि नेत्रोत्सवा पाहती ।।
ती देवीं सकलां सदैव विजयादुर्गा करो मंगला ।।८।।
दिक्ष्वष्टासु परिक्रमो विजयते संस्तूयते नंद्यते.
मर्त्यामर्त्य मुनीन्द्र सिध्दनैर्दिग्लोकपालैरपि ।।
भक्तापद्धरणै ककर्म चतुरो विश्वावनायाऽऽ दृतो ।
यस्याः सा विजयाभिदा दिशतु वो दुर्गा सदा मंगलम् ।।९।।
ती आठहीं दिशीं जिच्या वाखाणिली की स्तवें ।
मर्त्याऽ मर्त्य - मुनीन्द्र - सिद्ध वदनीं दिग्लोकपालानिं ही ।।
भक्तांच्या विपदा हरूनि झणिं की देई जगा स्वास्थ्य जी ।
ती देवी सकलां जनास विजयादुर्गा करो मंगला ।।९।।

पद्याष्टकमिदं पूर्वं पूर्व द्विजमुखाच्छ्रतम् ।
स्वयं निर्माय नवमं श्री देवी भक्तिभावितः ॥
श्री वेदशास्त्रसंपन्न भट्ट लक्ष्मण शर्मणः ॥
पुत्रः श्रीगोविंन्द भट्ट उपाध्याय उपाभिधः॥
उपादिशद्रामचंद्रभिषजं प्रार्थनावशात् ॥
कुतः श्री विजयादुर्गा देव्याः प्रतिमहोत्सवे ॥
उपास्थिताः सर्वभक्ताः सहैवोचैः पठंत्विति ॥
॥ इति श्री विजयादुर्गा मंगलाष्टकम् समाप्तम् ॥
मुंडल्ये नाम कुणी द्विज असे केरी निवासी कवी ।
देवीच्या स्तवनार्थ मंगल स्तवा तो अष्टकी गुंफवी ॥
नित्याच्या दशमीस त्या जनस्तवा उच्चस्वरें गर्जती ।
आनंदे परमादरें सकलहि देवीस त्या भाकिती ॥१॥
श्लोकाष्टक असें दिव्य देववाणींत निर्मिलें ।
कण्ठस्थ करूनी कांही त्या दिनीं पठना करि ॥२॥
क्रमानें जाय निघुनि स्मृतीतून म्हणोनियां ।
अपपाठहि त्यां होति वाणिदोषे करोनियां ॥३॥
भिवग्वर्ये रामचंद्रे पांडुरंगात्यजे तदा ।
वैद्योपनामे देखोनी प्रार्थिलें शुद्ध छापिण्या ॥४॥
उपाध्ये वंशजा विप्रा गोविंद लक्ष्मणात्मजा
तेणें विचारें स्मरणें प्रयत्नेहि यथामति ॥५॥
प्रसिद्धिस दिलें स्तोत्र संशोधुनि तयांप्रति
श्लोकाच्या आठव्या आद्य-चरणांत मिळे स्तव ॥६॥
उरला तो पुरा केला गोविन्दें लक्ष्मणात्मजें ।
नववादि तसा श्लोक रचुनि घातला नवा ॥७॥
त्या मंगल स्तवाचा मी मराठी अनुवाद हा
नकळे देववाणी ज्यां त्यांसाठी रचिला असे ॥८॥
उपाध्ये वंशजें केरी ग्रामी वास्तव्य ज्या असे ।
अनन्तें बाळकृष्णाच्या नन्दनें त्या यथामती ॥९॥

कौल प्रसाद

श्री संस्थानी कौल प्रसाद घेण्याची वहिवाट आहे. प्रसाद गर्भागारातील स्थापित मूर्तिच्या पिंडिकेस लावतात. प्रसादासाठी पिटकोळीच्या कळया व फुलांच्या पाकळया वापरल्या जातात. यासाठी ९ पाकळया व १७ कळया लागतात. प्रसाद दररोज दुपारी ३.०० ते रात्रौ ८. ०० वाजेपर्यंत लावण्याची पद्धत आहे.

प्रसाद खालील दिवशी होत नाहीत.

प्रत्येक पंधरवड्यातील १०मी व ११शी, अमावास्या

चैत्र शु॥ १दा ते शु॥ १२शी पर्यंत, आश्विन नवरात्र,

मार्गाशीर्ष शु॥ १दा ते १५मा पर्यंत;

फाल्गुन शु॥ ९मी ते १५मा पर्यत;

वैशाख व॥ ८मी व ९मी.

प्रसाद घेण्यास कोणालाही अग्रक्रम दिला जात नाही.

देवस्थानचे सर्वात वयस्क सेवेकरी वे. शा. सं. लक्ष्मण विनायक उपाध्ये, केरी, फोंडा - गोवा ह्याना देवालयात आभिषेकी वृत्ती आहे.

D. A. Bijoor

The Saraswat Community has produced some of the eminent personalities in various fields. It will be our endeavour to publish their biographical sketches, to enable our own eommunity to know more about them. We reproduce below an article from Kanara Saraswat on Dattatraya Anant Bijoor

Smile please!

No lensman need resort to this exhortation if his subject is D.A. Bijoor (Dattatraya Anant Bijoor)

Bijoor is always beaming with an endearing cheer which reflects the warmth, generosity and the I-am-at-your-service type of personality he certainly is. This intense desire to be helpful to others is inborn, inherited from his parents Anant Bhat and Padmavati. who belonged to a poor family of priests and who were themselves humble, devout and living a simple village life.

Born on 31st May 1910 in Bijoor, a village in South Kanara, young Dattatraya had his primary education in vernacular Kannada, first in Uppunda and later in Byndoor. Here, he used to participate in group games(now mostly extinct even in villages) which must certainly have instilled in him the spirit of comraderie, which was later useful to him and which he has displayed in his professional and public life. Bijoor had his high school education in Kundapur. During those days, he had to face the rigours of reaching the school quite a distance away on foot or staying in a family willing to help him - both in those days not being considered as difficulties by a student born in a family of small means.

A year after the demise of his father in 1928, Bijoor passed his school final examination, when he tried for a job near his native village. He did not accept a job of a 'School Master' (a princely salary of Rs. 6/-per month was offered to him) and, as common with most young aspirants from the Kanaras, Bijoor in October 1929 set for Bombay on a Steamer. It was a pleasant surprise for him when he was received in the dream town by his school-days guardian Amladi Vithal Rao and his son.

Soon he got a job- his first- in the Central Bank of India that launched him on a long career in the Banking Industry, which has helped him to contribute his mite in the development of the financial and economic life of the country. Sorabji Pochkhanwala (later knighted), Manager of the Central Bank of India - the Chief of that large organisation- was fond of making even the clerical appointments. Bijoor's fine handwriting, his impressive academic record (always at the top in the class - in the school final 100% in Mathematics and an average of 70%) and above all supreme self-confidence,

must have impressed Pochkhanwala, so much that he took Bijoor on a higher salary than that offered to others, without asking any questions.

Since then Bijoor has rendered dedicated and unstinted service to the Banking Industry. Within three years of his entry in Central Bank of India, he passed with high rank the C.A.I.I.B. and C.A.I.B. (London) Examinations. His six and a half years at he Central Bank of India and three years at the reputed Lloyds Bank, exposed him to all the principles, practices and procedures of banking. He worked for three years in Punjab National Bank as an Officer. But Bijoor was restless, rather unhappy and wanting better opportunities for larger achievements.

With the help of a benevolent Khoja gentleman, he got the job of Secretary in Habib Bank Limited, Bombay in 1941, just when the Bank had been started by the well- known and highly respected House of Khoja Mithabhai Nathoo and Habib and Sons, engaged in trading business in four leading markets.

In Habib Bank Bijoor had the opportunity of completely organising the working on sound, efficient and labour-saving methods. The experience he had gained in Lloyds and Punjab National Banks stood him in good stead. Business development was his special forte. He was deputed to Karachi, Delhi, Lahore, Calcutta, Madras and other places to do the preliminary work and open branches there. He did unique organisational and developmental work in the Bank and the Directors used to say that Bijoor was their family man and gave him quick promotions, almost against his own wishes. Just before Partition in 1947, the Head Office was shifted to Karachi. He was designated Deputy General Manager and placed in charge of all Indian branches which were 17 in number. Even after the Partition, he was called to Head Office in Karachi several times to assist them in organising new branches in Pakistan ans solving problems created by an unusual rush of business. In 1952 the Directors sent him to London and some countries of Europe to meet their Correspondent Banks, when he had an opportunity to see the modern working of several Banks which used machines even then for some of the Banking operations.

In 1954, when the Directors of Habib Bank decided to close their operations in India, they recommended his services to a few foreign Banks and he was to join a British Bank, when F.K.F.Nariman of Union Bank of India persuaded him to join his Bank. He joined Union Bank of India in August 1954 as Secretary. The Bank had remained a tiny unit after 35 years and had only 10 branches with small deposits. Bijoor reorganised the working, expanded and developed the Bank taking up the work as a mission. He toured the cities and important towns throughout India to survey the prospects of business and established branches. Within the course of 16 years, the number of branches increased from 10 to 400 and deposits 33 times and reached a very high figure. In 1956, the Bank obtained a general licence to do exchange business in all currencies, and in two to three years, it ranked quite high in the volume of foreign business transacted. During this time, he toured extensively and frequently through India and addressed staff and public meetings. He assisted the Management to appoint a large number of staff which increased from 350 to over 8000. Thus the Bank, established in 1919, became one of the leading Banks in India. He made several foreign tours to meet the

bankers in the U.K., Continent, Middle East countries, Saudi Arabia, the Gulf, Egypt, Sudan, Ethiopia and Eritrea. In 1959, he was designated as Deputy General Manager. He retired from the Bank at the end of 1971 at the age of 61 years, after 17 years of hectic work.

In a Farewell Address given to him by the Executives and Officers of Union Bank of India, they said:

"There can be no two opinions on the statement of fact that you have been one of the main architects of this Bank.... It was you who emphasised the importance of 'Personalised Service', which you never failed to put to practical use. Every one of us will remember you for your tireless enthusiasm with which you received regular stream of customers at all hours and gave us the Motto: "The customer is our master and he is always right."

In 1970 Bijoor was invited to join Corporation Bank (then Canara Banking Corporation Limited) at their Head Office in Mangalore as Chairman, but declined the offer as, in deference to the wishes of his family he chose to remain in Bombay only. However, after retirement, he was approached again by the Bank, first to be its Chief Development Manager and later as Advisor. He established several branches of this Bank in Maharashtra, Gujarat and in Northern and Eastern zones which were under his jurisdiction. He also assisted the Bank in securing a general licence in Foreign Exchange, which has enabled the Bank to render complete services and develop and progress in a big way.

He has been a Director of Shamrao Vithal Cooperative Bank for over 25 years, during which period he was Chairman for four and a half years. He gave the Bank the benefit of his vast experience and knowledge in the working of and business in banking institutions.

During the Civil Disobedience Movement of 1932, Bijoor for some time thought of joining the freedom struggle, even participating in *prabhat pheris* and the Seva Dal drills, but family responsibilities were important and pressing. Nevertheless, he had a 22 days' stay in police custody, as he was then staying alongwith two room-mates in the Chikhalwadi Chawls and his friends were involved in distributing propaganda literature considered by the Government as seditious.

In 1934 Bijoor married Ramabai. He has two sons, now residing in the United States and a daughter - all happily married.

Bijoor likes travelling and seeing places. He undertook a world tour in 1972 proceeding from the East and returning from the West, which proved to himself that the earth is really round. It so happened (not planned) that round-the-world tour took exactly 80 days! The object of the tour was not merely sight-seeing but also to try a hand at export business. He called on several businessmen but the result was nil. He then convinced himself that his experience and expertise were more useful in banking than in any other business.

He has toured with his family to places of pilgrimage and sight-seeing a few times in south and North India.

Bijoor belongs to and is an active member of Sri Chitrapur Math, Shirali. In 1967 a thought came to his mind that a building should be constructed and suitable accommodation made available to Swami Parijnanashram of Sri Chitrapur Math and his retinue during their sojourn to Bombay. A Trust (Shri Anandashram) was registered for the purpose. With the

blessings of Swamiji and thanks to the generous donations from Bijoor's numerous friends and well-wishers, a three-storeyed building was constructed within a year on 16th Road, Khar, on a plot of land donated by Trasy Sunder Rao. A marble idol of Lord Shankar was installed in the hall . Today three temples consecrated to Lord Shiva and Ganesh; Ram Lakshman and Sita; and Shrimat Anandashram Swamiji, IXth Guru of Sri Chitrapur Math, are within the precincts of the building. The Trust has not only religious activities but also gives every year a substantial amount in donations to educational institutions, hospitals and other charitable institutions.

Bijoor has a keen desire to help other people, never with a motive of looking for appreciation or reward. He believes that a duty well done is its own reward. He has been of kind disposition from boyhood. With age, this quality of kindness and compassion and urge for social service have only grown. He cannot bear to see a child cry and much less elderly people in distress.

He is very much and constantly concerned over the sufferings of the masses in India, but feels helpless to do anything towards amelioration of their condition. Some years ago he prepared a detailed note on measures for the amelioration of the condition of the poor and unemployed and underemployed, in which emphasis was given to planning of the abundant manpower available rather than on outlay of thousands of crores of rupees. The note was widely circulated to national leaders but unfortunately brought little response.

Bijoor is fond of reading. He likes music and photography but he says he has no proficiency in either.

A lover of nature, Bijoor has always evinced a keen desire to spend quite a bit of his time in farming activities. His love for simple village life still persists and he is buoyant and bursting with youthful energy whenever he has the opportunity to spend time in natural, green environment.

There are two qualities that dominate Bijoor's personality. Firstly, he has never aspired for wealth, power of fame. In fact, he has shunned many positions offered to him. Secondly, he has an undaunted determination. During his recent ailments, it was his strength of will that saw him through serious physical and mental stress.

It is clear from the brief life story of Bijoor that the secret of his success and achievement lies in the following.

1. He has never aspired for wealth, power or fame.

2. He has been a *karma-yogi,* performing his duties to his family, his employers and the society. For him, work has been worship. It is so even today.

3. He is motivated to use his knowledge and skill for the benefit of others.

4. He has always been ready to help others- particularly those in distress.

5. He has always desired to lead an honest, straightforward and simple life.

We wish Bijoor an active, healthy and contented life of many many more years - *Jeevet Sharadah Shatam* - and may his tribe increase.

कुडाळदेशकर गौड ब्राह्मण ज्ञातीचा इतिहास

व्यंकटेश पा. प्रभू

कुडाळदेशकर गौड ब्राह्मण संप्रदाय या नांवाने ओळखला जाणारा समाज हा व्यापक सारस्वत समाजाचाच एक घटक आहे हे आता हळू हळू सिद्ध होऊ लागले आहे. तथापि या समाजाच्या वेगळेपणाची ग्वाही देणारे विचारवंतहि आहेत. अलिकडे कुडाळदेशकर गौड ब्राह्मण समाजाने गोव्यांत एक ज्ञातिसंमेलन घडवून आणलें, त्या प्रसंगीं प्रकाशित समरणिकें-तील हा लेख आम्ही येथें उधृत करीत आहोंत.

कुडाळदेशकर गौड ब्राह्मण ज्ञातीच्या उगमस्थानाचा शोध घेतल्यास थेट मूळ आर्य लोकांचे 'ब्रह्मावर्त' या नावाच्या आणि 'मनुचे' अधिपत्य असलेल्या राष्ट्रांकडे नजर धावी लागेल. पुरातन समाज व्यवस्थे प्रमाणे आर्यांमधे ब्राह्मण, क्षत्रिय व वैश्य या तीन विभागांमधे समाज विभागलेला होता. ब्रह्मावर्तातील मूळ ब्राह्मणांचें ज्यानी संरक्षण केले त्याना 'गौड' ही संज्ञा मिळाली. गौड किंवा आदिगौड ब्राह्मण म्हणजेच शस्त्रास्त्र विद्येत प्रविण असलेले पुरातन ब्राह्मण होत. कुडाळदेशकर गौड ब्राह्मण हे ब्रह्मावर्त येथे प्राचीन कालापासून असलेल्या ब्राह्मणांचे वंशज असल्याने स्वतःचा 'आद्यगौड' असा उल्लेख करतात. परशुराम, द्रोणाचार्य, कृपाचार्य, विश्वत्थामा, कण्व, धुरी आदि पुरूष हे आदिगौड ब्राह्मणातील होत.

ब्रह्मवर्तातील काही गौड ब्राह्मणानी उत्तरेकडील 'सरस्वती' नदी ओलांडली व ते 'सारस्वत ब्राह्मण' या नावाने मध्य उत्तर व मध्य पश्चिम पंजाबात राहू लाग-ले.काही शरयू नदीच्या उत्तर भागात 'गौड' नावाने स्थायिक झाले. काही 'विदेह' राज्यात 'मैथिल' नावाच्या राजधानीच्या ठिकाणी राहिले ते, 'मैथिल ब्राह्मण' म्हणून ओळखले जातात. काही ओरिसातील उत्कल येथे 'उत्कल ब्राह्मण' म्हणून राहू लागले. सम्राट मौर्याकडे होऊन गेलेला प्रख्यात कौटिल्य चाणक्य व बहुतेक शूर सेनानी आद्य गौड ब्राह्मणच होत.

आद्यगौडांचा मूळ देश म्हणजे प्राचीन श्रावस्तीपुरी जवळील 'गौडा' नगरीवरून नाव प्रात झालेला देश होय. या देशाची मर्यादा बंगालपासून अमरनाथ पर्यंतचा प्रदेश; पूर्वे सगंगा व गंडकी यांचा संगम; दक्षिण व पश्चिमेस शरयु नदी व उत्तरेस हिमालय. यातच जान्हवीतीर नावाच्या विशेष प्रदेशाचा समावेश होतो.

मध्ययुगांतील ब्राह्मण जातीकडे पाहिल्यास बुद्धोत्तर क्रांतीनंतर आहार, आचार, उपास्य, परमार्थमत यामुळे ब्राह्मणांत भेद झालेले दिसतात. बुद्धपूर्व व बुद्धोत्तर काळांत शक, यवन, हूण यांच्या उत्पातामुळे ब्राह्मणांना देशत्याग करावा लागला.

'कुडाळदेशकर' या नावाने ओळखला जाणारा समाज कोंकण पट्टीत साधारण २००० हजार वर्षापूर्वी स्थायिक झाला. हा सर्व समाज कोंकण पट्टीत एकदम न येता निरनिराळया शतकांत टोळया टोळयानी त्यांचे आगमन झाले. कुडाळदेशकरा व्यतिरिक्त या विभागात स्थायिक होणारा 'चित्पावन' हा दुसरा प्राचीन समाज होय. तथापी त्या समाजाने पेशवाईपूर्व काळात राजकीय वर्चस्वाचा कधी प्रयत्न केल्याचे दिसत नाही. कुडाळदे-शकर समाजाने राजकीय सत्ता संपादन करण्यास पूर्वीपासूनच आघाडी मारली होती. त्यांच्या या प्रयत्नात चित्पावनांकडून कधीही अडथळा आला नाही. या भागात सर्वात मागाहून आलेला 'शेणवी' समाज होय. या समाजास 'गौड सारस्वत' या नावाने ओळखले जाते. ऐतिहासिक कागदपत्रांवरून असे दिसते की या गौड सारस्वत समाजास कुडाळदेशकरांनी आपल्या राज्यात आश्रय दिला होता.

इसवी सनापूर्वी गौड ब्राह्मण उत्तरेतून दक्षिणेकडे आल्यानंतर त्यांनी प्रथम वसाहत 'कुडाळ' व 'गोमांतक' या प्रांतांमधे केली. इसवी सन सहाव्या शतकात कुडाळ प्रांतावर पूर्व कालीन चालुक्यांची सार्वभौम सत्ता होती. चालुक्य वंशात 'सत्त्याश्रय' पुलकेशीचा ज्येष्ठ पुत्र 'चंद्रादित्य' याने इसवी सन सातव्या शतकात 'कुडवाल-पत्तन' किंवा कुडाळ हे राजधानीचे मुख्य शहर केले होते. चालुक्य सत्तेच्या काळात कुडाळदेशकर हे लेखणी व तलवार यांचे अधिकारी असल्याने राज्यात त्यांचेच प्राबल्य होते. चंद्रादित्यानंतर त्याची राणी 'विजय-भट्टारिका' हिने काही वर्षे राज्य केले. त्यानंतर मात्र कुडाळदेशाची राजसत्ता कुडाळदेशकरांच्या हाती आली.

प्राचीन काली कुडाळ देशास 'कुडाळ पंचमहाल' असे म्हणत. या कुडाळ देशात मणेरी, फोंडे, साखळी, डिचोली व पेडणे असे पांच महाल, एक विलायत-बांदे, बारा तर्फा आजगांव, सातर्डे, तळवडे, पाट, मनोहर, माणगांव, हवेली, कळसुली, बोर्डवे, वराड, मालंड व मसुरे, दोन कार्यातीनारूर, पाटगांव आणि एक बंदर वेंगुर्ले इतका प्रदेश येतो. एका काळी या देशाची उत्तरेची हद्द दाभोलपर्यंत व दक्षिणेकडची हद्द कारवार पर्यंत होती. एकूण अठरा अधिकाऱ्यांचे प्राचीन राजमंडळ बनले होते. या राजमंडळांत इसवी सन बाराव्या शतकापर्यंत केव्हा सामंत, केव्हा प्रभू व केव्हा नायक असे गादीचे मालक असत. इसवी सन तेराव्या शतकापासून इसवी सन सोळाशे शहाण्णव पर्यंत वालाव-लीचे 'प्रभू' राजे हेच गादीचे मालक होते. त्याकाळी देम सामंत भूपाळ, राजे गोमजी, राजे सूर्यभान, राजे चंद्रभान इ. शूर कुडाळदेशकर राजे होऊन गेले.

बाराव्या शतकात कुडाळ भागात जैन धर्माचे प्राबल्य वाढत होते. तरी कुडाळदेशकरांनी त्याला वेळीच आळा घातला. पुढे भागवत धर्माचे महत्त्व वाढत गेले व वैदिक धर्म मागे पडू लागला त्यावेळी कुडाळदेशकरांनी 'सोनवडे' येथे धर्मपीठ स्थापन करून वैदिक धर्मास उत्तेजन दिले. गोव्यातील धर्मसमिक्षणाच्या अंमलात तिकडील जे हिंदु कुडाळदेशात परागंदा होऊन आले त्याना सर्व प्रकारचे साहाय्य व आश्रय कुडाळदेशकरांनी दिले. कुडाळदेशाच्या राज्यात त्यांची स्वतंत्र अशी वजन-मापाची पद्धती होती. हल्लीपर्यंत कुडाळी माप प्रचलित होते.

ग्रामसंस्थेच्या मुख्य अधिकाऱ्यास 'गावकर' हे नांव होते. गावकऱ्याच्या वरचा अधिकारी म्हणजे 'मतकरी'. मतकऱ्याच्या ताब्यात वीस पासून तीस गांव असत. मत-कऱ्यावरती तीन प्रभू एक सामंत व एक नायक असे पांच अधिकारी असत. या अधिकाऱ्याना राज्याकडून काही होन मिळत असत. या सर्वांवर राजे 'प्रभूदेसाई' हे होते. त्यांनी कुडाळ हे आपल्या राजधानीचे शहर केले होते. राजवाड्याच्या आसपास सुमारे पाचशे कुडाळदेश-करांची घरे होती. कुडाळदेशकरांच्या राज्याची भरभराट सोळाव्या शतकाच्या तृतीय पादापर्यंत चालू होती.

सोळाव्या शतकापर्यंत गोमंतकावर देवगिरीचे यादव, मोंगल, विजयनगरकर, बिदरचे बादशहा, विजापुरकर व पोर्तुगीज इत्यादिनी स्वाऱ्या केल्या व शेवटी हा प्रदेश पोर्तुगीजांच्या ताब्यात गेल्यानंतर गोमंतकाच्या समा-जस्वास्थ्यावर परिणाम होऊन धर्मसमिक्षणामुळे समाजाची घडी पार बिघडून गेली. याच काळात बऱ्याच हिंदुना कुडाळदेशकरांनी आपल्या राज्यात आश्रय दिला. कुडाळ-देशकरांनी बऱ्याच लोकांस आपल्या हाताखाली नोकऱ्या दिल्या. राजे प्रभूदेसाई यांनी 'नाडकर्णी' नावाच्या गृहस्थाची आपल्या प्रधानमंडळात नेमणूक केली होती. चिटणीसाच्या कामावर शेणवी लोकांची नेमणूक करण्यात आली होती.

या गोमंतकस्थ लोकांचा कुडाळदेशात प्रवेश होऊन काही दिवस लोटल्यावर कुडाळच्या राजघराण्यात कलीने प्रवेश केला. यावेळी 'बायेप्रभू' नावाचा राजा कुडाळावर राज्य करत होता. त्यास रामजी व गोमजी असे दोन मुलगे व गणेश नावाचा लहान भाऊ होता. बायेप्रभूच्या मृत्यूनंतर आपला भाऊ गणेश याने राज्यावर बसावे अशी बायेप्रभूनी व्यवस्था केली होती.

बायेप्रभूनंतर गणेश प्रभू गादीवर बसला. परंतु रामजी व गोमजी यांची साथ त्याला मिळाली नाही. नंतर गणेश प्रभू राजकारणातून अलिप्त झाला. रामजीने आपला चुलत भाऊ 'भानजी' यास पळवून लावले व आपण गादी बळकावली. भानजीने रामजीशी गोडीगुलाबीने वागण्याचे धोरण स्वीकारले कारण त्याला पुन्हा गादी मिळवायची इच्छा होती. एके दिवशी रामजी हा रेड्डी किल्ल्यावर असताना भानजीने किल्ल्यातील लोकांना वश करून रामजीस एकटा गाठून इस. १५७३ मध्ये ठार

मारले. भानजी गादीवर असताना 'देव दळवी' हा त्याचा सेनापती होता. भानजीने रामजीस मारले हे कृत्य रामजीच्या मुलास व गोमजीस आवडले नाही. सेनापती दळवीसही ही गोष्ट पसंत पडली नाही, म्हणून त्याने त्याचा सूड घेण्यासाठी होडावड्याचे पराक्रमी पुरूष 'मांग सावंत' यास हाताशी धरून बंड उभारले. भानजीने विजापुरच्या बादशहाकडे मदत मागितली. बादशहाने त्याप्रमाणे सैन्य पाठवले. इस. १५८० मध्ये दोनही सैन्यात तुंबळ लढाई होऊन सावंत व देव दळवी हे दोघेही ठार झाले.

खून झालेल्या रामजीस दादबा व कानबा असे दोन मुलगे होते व गोमजी नावाचा एक भाऊही होता. या तिघांस भानजीस काहीतरी प्रायश्चित्त द्यायचे होते. एक दिवस भानजी मसुऱ्यास राजकीय कामामधे गढून गेला असता या तिघांनी गणेश नायका मार्फत बंदुकीची गोळी घालून १५८४ मध्ये भानजीचा वध केला. त्यानंतर गोमजीस कुडाळदेशकरांच्या गादीवर बसवण्यात आले. यानंतर कुडाळदेशास शांतता लाभली नाही.

सोळाव्या शतकात कुडाळचे बारा भाग केले होते. प्रत्येक भागास 'तर्फ' असे म्हणत. सतराव्या शतकाच्या आरंभी हल्लीचे वाडीचे राजे सावंत भोसले यांच्या वंशातील मूळपुरूष 'खेम सावंत' माणगांव तर्फेकर नाईक होते. तर्फेचा वसूल राज्याकडे पाठवायचा असतो. कुडाळदेशकर राजाच्या राजघराण्यातील कलह पाहून खेम सावंताने स्वतःची सत्ता स्थापन करण्याचे ठरवले. त्याने राजास तर्फा द्यावयाचे बंद करून तो स्वतःच तर्फा बळजबरीने वसूल करू लागला. दरम्यान राजापुरकरांचा सरदार 'म्हामद' पाटपोळी घाट उतरून जात असता त्यावर खेम सावंताने स्वारी करून त्याला जीवदान दिले. या सरदाराने विजापुरच्या बादशहाकडे खेम सावंतांची स्तुति करून इस. १६२७ मध्ये त्याला 'देशमुखी' ची सनद मिळवून दिली. अशा रितीने कुडाळच्या राज्यात खेम सावंतास काही अंशी प्रवेश मिळाला.

खेम सावंताचा उदय होऊ लागताच प्रभूदेसायांच्या प्रधान मंडळातील नाडकर्णी सोडून इतर शेणवी त्यांच्या आश्रयास गेले. मात्र स्वामीभक्त नाडकर्णी सावंतास कधीही मिळाले नाहीत. इ. स. १६२७ ते इ. स. १६९६ पर्यंत कुडाळदेशावर प्रभूदेसाई व सावंत यांची सत्ता चालत होती. सावंतांची सत्ता वाढत होती व प्रभूदेसायांची सत्ता कमी होत होती. खेम सावंताचा मुलगा लखम सावंत व नातू दुसरा खेम सावंत हे बरेच पराक्रमी होऊन गेले. इ. स. १६९१ मध्ये सखोजी हा प्रभूदेसायास आणखी एक शत्रू उत्पन्न झाला. सखोजी व प्रभूदेसाई यांच्या पुष्कळ लढाया झाल्या. आरवली येथे सखोजीने सावंता बरोबर एक लढाई केली. त्या लढाईत सखोजीचा मेहुणा पडला व सखोजीला पळून जावे लागले. नंतर सखोजीने सावंताशी तह करून प्रभूदेसायावर स्वारी केली. प्रभूदेसायाच्या मदतीस सरदार खान व पीर खान हे आले. त्यामुळे सखोजी व खेम सावंत यांस गोव्यात पळून जावे लागले. सरदार खानने बांदे, पेडण्यापर्यंत त्यांचा पाठलाग करून बांद्यास आपले ठाणे बसवले.

कुडाळचा सुभेदार भानजी गोपाळ व बांद्याचा सुभेदार आवजी नागनाथ यांच्यावर खेम सावंताने चाल करून बार्देस पर्यंत त्यांचा पाठलाग करून त्यांना ठार मारले व बांद्यातील आपले ठाणे इ. स. १६९६ मधे परत घेतले. नारायण प्रभू व जोगण प्रभू हे कुडाळच्या किल्ल्यात आश्रय धरून होते. त्यांच्याबरोबर सावंतांनी लढाई केली. जोगण प्रभूस गोळी लागली. नारायण प्रभूने मुलांबाळांसह पलायन केले. अशा रितीने इ. स. १६९७ मधे कुडाळदेशस्थ प्रभू सत्तेचा शेवट झाला. नारायण प्रभू याचा मुलगा दादाजी याने १७५६ मधे आपली नष्ट झालेली सत्ता परत मिळविण्यासाठी पेशव्यांकडे मदत मागितली. पेशव्यांनी ही विनंती मान्य करून आपला राजपुरीचा सरदार 'नारो त्रिंबक' यास तीन हजार फौज घेऊन कोकणात पाठवले. नारो त्रिबंक कोकणात नेरूर पर्यंत आला होता. दरम्यानच्या काळात सावंतानी विठ्ठल विश्राम सबनीस यांच्या मार्फत पेशव्यांचे मन वळवले आणि नारो त्रिंबकास माघारी बोलावले गेले. त्यानंतर कुडाळदेशकरांनी परत सत्ता मिळवण्याचे प्रयत्न केले नाहीत.

(**संदर्भ** : कुडाळदेशकर इतिहास आणि व्यक्ति - गुं. फ. आजगांवकर)

Biggest Natural Cave of Goa Found

The narrow cavity of the quarry contractor at the base of the rocky laterite mount at Vellolem across Porem-Bhat road in Verna has turned out to be a way to a biggest natural cave the Goans have ever seen.

The find by the local people was reported in the local newspaper in April 1993 but they could not penetrate deep into the cavernous area on account of pitch darkness and poor visibility.

The archaeological team led by Dr P. P. Shirodkar crawled into the cave on 24th April 1993 with paraphernalia including generator, headlights, search lights, etc to find to their amazement the magnificient and biggest natural cave of Goa.

The team included Prof. Gurav of Dhempe College, Shri M. S. Deshpande, Exploration Officer, Shri Rajshekhar, a Post Graduate student in Geology, Archaeological Attendant Uday Kambli, Driver Pravin Naik, one labourer and two enthusiastic local residents.

The reconnaissance survey of this huge cave took more than 90 minutes. The huge sight inside the serene cave is marvellous and takes one to the remote past when geological formation led to this unique creation. There were no signs of human habitation. If it had at any point of time it could not be ascertained on account of heavy silting inside and no opening visible yet. However, it is surprising that when the cave was totally closed till the quarry contractor reached the point of the opening last week, the fragile bones of the animals are found scattered throughout the cave. One quill of the porcupine was also found thereby giving the impression that the cave has been infested by animals of the like for long. It is possible that these animals has penetrated inside through the opening in the laterite and once inside they could not get out because of bigness of the cave or by missing the way. The opening might have silted during rainy season in due course of time. Therefore, finding of the bones inside is itself a mystery.

Crawling for about 15-20 ft. through the narrow slit entrance, the following observations were made during the first reconnaissance visit:-

The narrow entrance leads to the first large "room" beyond which the cave bifurcates and extends in two different directions.

The cave has a maximum 90-100 ft. thickness of hard massive laterite above ceiling which thins out towards present man- made slit-like entrance.

The floor and the ceiling of the cave are highly rugged with deposits of unconsolidated lateritic material of various sizes on the floor. The floor and the roof gradually slope towards the present manmade entrance.

The maximum cave height is about 25-30 ft. and it decreases to a minimum

towards the entrance. The major right and left diversions of the cave are at least 250 ft. and 500 ft. long approximately and the maximum width of 200 ft is attained towards the centre of large "room". There are several unfathomable crooked tunnels of varying dimensions that meet the cave which may be the groundwater channels in rainy season.

It is yet to be verified whether some of these channels open out at some other points along the slopes of the plateau.

The cave lies within the vadose zone during the dry season as indicated by clear water seepage from the ceiling and moist walls and floor.

Huge hard massive laterite blocks of the roof are juxtaposed and separated by wide joints in random direction. Filled by lateritic soil. In some cases, even plant roots are seen hanging down (in a row) along these joints in addition to trickling of water.

According to Prof. Gurav, the caving is a characteristic phenomenon by solution and leaching action of ground water in limestone regions where it has given rise to large caves of stalactites and stalagmites.

Although caving in hard massive laterite cap-rock of Goa is known to occur at several open-cast iron and manganese mines and other places, yet a natural cave of these dimensions is likely to be first of its kind. The laterite here is hard massive, ferrugenous, vescicular with remnants of laminations of the underlying country-rock. The laterite also shows hard compact chert and limonite bands. The country-rocks in the surrounding area are Quartz Chlorite schists and metabasalts of Barcem formation of Goa group belonging to Dharwar Supergroup.

Secondary mineralisation which is common in limestones and in the form of goethetic stalactites in laterites, is conspicuously absent in this cave. Moreover, several tunnel like channels in the cave are enlarging by the leaching and more dominantly the mechanical removal of laterite. Thus, as some parts of the cave widen, some parts are filled up so that the cave is under slow and constant modification in shape and size. Burrowing animals have also contributed to this process.

The mass wasting and drainage on the surface of hill slope, the ground water leaching and washing away process and the wide open joints in massive laterite might have been responsible for opening and closing of this cave at several points on the slope through which large volume of laterite appears to have washed out to give rise to the cave as well as serve as entrance to several animals whose remnants are indicated by way of large number of scatterred bones. However, there are no indications to conclude that the cave was used to human dwelling at any stage.

Similar type of natural cave had been noticed by Dr. P. P. Shirodkar in 1992 at Nanoda near Assanora in Bicholim Taluka and he was instrumental in salvaging it as the Tillari pipeline was passing through this important site. However, this natural cave though impressive is quite smaller in size.

From : **Nave Parva**

अक्षर जुळणी आनी मुद्रण : ओमेगा एन्टरप्राइझेस, विद्यानगर कॉलनी, लेन ३, विद्यानगर, मडगांव (गोंय) ४०३ ६०१